

Interview

IN GESPREK MET

staatssecretaris Martin van Rijn
over gezondheid jongeren

Overheidsinstanties

ACHTER DE SCHERMEN

Hoeveel weten wij
van het Koningshuis?

Wetenschap

SOLIDARITEIT

Recessie, immigratie
en verzorgingsstaat

Lesmateriaal

ORGANISATIES

Kende u deze al?

Special

*Vallen jouw leerlingen
ook direct in slaap als het
over politiek gaat?*

*Het gaat
erom hoe je ze
het vertelt...*

Lees Politiek Magazine, als je je leerlingen bij de les wilt houden!

Een nieuw maandelijks publiekstijdschrift dat geheel in het teken staat van onze democratie, de rechtsstaat en zij die daar iedere dag aan werken. De vertaling van uw theoretische lesstof naar de politieke praktijk. Vanuit de actualiteit biedt Politiek Magazine u lesmateriaal dat leerlingen aanspreekt en politiek dichterbij brengt. Dichterbij Den Haag, onze provincies en de gemeenten, geschreven vanuit actueel, historisch, staatsrechtelijk,

serviceverlenend en verstrooiend perspectief. Het blad wordt gemaakt door journalisten, experts én politici die informatie verstrekken waardoor politiek begrijpelijk wordt en ontwikkelingen worden verklaard. Dit alles vanuit een volstrekt neutraal vertrekpunt. Daarom is Uitgesproken Onpartijdig ons motto. Lees Politiek Magazine, van € 59 voor slechts € 36 voor 10 edities, als je je leerlingen bij de les wilt houden!

Ga voor deze aanbieding naar www.politiemagazine.com/abonneren

MAJESTEITSSCHENNIS

Waarom reageert Willem-Alexander niet op de fuck-de-koning-uitspraak? Hij mag zeker niks zeggen? vraagt een leerling en geeft direct antwoord op zijn eigen vraag. Slechts in een satirisch filmpje van *Lucky TV* reageerde het staatshoofd inhoudelijk op de uitspraak. In gesprek met nota bene

Amerikaanse journalisten zei Willem-Alexander dat het verbod op majesteitschennis besproken moet kunnen worden. De uitkomst daarvan accepteert hij, ongeacht zijn persoonlijke mening. Maar die kent de burger niet. De rechter buigt zich voorlopig niet over de zaak. Het Openbaar Ministerie seponerde de fuck-de-koning-zaak, omdat de woorden in de context van het publieke debat pasten. Datzelfde Openbaar Ministerie concludeerde enkele weken eerder nog dat activist Abulkasim Al-Jaberi wél moest worden vervolgd. Nu mag het Openbaar Ministerie van mening veranderen, graag zelfs als daar gegronde redenen voor zijn, maar in dit geval lijkt de ontstane

mediahype de doorslag te hebben gegeven. Ook daar *hoeft* niets mis mee te zijn, al is dit niet zonder gevaar. Al met al is het een interessante casus voor een examenvraag. Alle elementen zitten erin: politiek, criminaliteit en massamedia. Of het wenselijk is om de weinig vleierende uitspraak weer af te drukken, is maar de vraag. Door de maatschappelijke discussie bleek hoeveel belangstelling er voor het koningshuis is, maar hoe weinig mensen er het nodige vanaf weten. In dit themanummer nemen we daarom een kijkje achter de schermen bij het koningshuis en andere instanties die in de lessen maatschappijleer regelmatig aan bod komen.

IVO PERTIJS
hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	12 VOEDSELBANK	21 DIO	26 LESMATERIAAL ORGANISATIES
4 STAATSSECRETARIS VAN RIJN: GEEN MORAAALRIDDER	15 VOX	22 NATIONALE IDENTITEIT	28 RECENSIES
7 MOTIE	16 KONINGSHUIS	24 M&P-REDACTEUREN OVER EXAMENS	30 NVLM
8 IND	18 RECHERCHE (2)	25 WERKVLOER	31 ... AAN HET WOORD
10 RECHERCHE (1)	20 LES IN TER APEL		

04

08

12

16

18

Staatssecretaris Martin van Rijn (foto: Rijksoverheid)

INTERVIEW MET STAATSSECRETARIS VAN VOLKSGEZONDHEID MARTIN VAN RIJN

'IK WIL GEEN MORAALRIDDER ZIJN'

Staatssecretaris Martin van Rijn (PvdA) wil de zorg voor ouderen en chronisch zieken hervormen en neemt maatregelen om gezondheidsschade bij jongeren te voorkomen. Daarbij schuwt hij het politieke en publieke debat niet. 'Als mensen fysiek gaan worden, dan is het niet alleen vervelend voor de bewindspersoon, maar ook voor de mens Martin van Rijn.'

IVO PERTIJS

Portretten van voormalige ministers en staatssecretarissen van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) sieren een wand in een van de vele gangen van het ministerie. Bewindslieden van verschillend politiek pluimage namen maatregelen om ongezond gedrag onder jongeren te voorkomen. Met de verhoging van de leeftijdsgrens voor de verkoop van tabak en alcohol aan minderjarigen ging Martin van Rijn verder dan zijn voorgangers. Ondanks morrende jongeren en klagende horecagelegenheden voerde de staatssecretaris de wet begin vorig jaar in. Langzaam lijkt de samenleving de nieuwe alcohol- en tabaksleeftijd te accepteren. Heeft de staatssecretaris de tijdgeest mee? Profiteert hij van de hedendaagse risicomijdende cultuur? 'Risicomijding speelt mogelijk een rol, maar vooral de kennis over de schadelijke effecten is toegenomen. We denken nu anders over roken, omdat we weten wat de effecten zijn. Hetzelfde geldt voor alcohol. Je hoeft maar een keer in het weekend op een eerstehulp post in een willekeurige stad te zijn en met de artsen te praten. Is dit wel normaal?', vraagt Van Rijn zich hardop af.

Coalitiepartner VVD pleitte voor een overgangsjaar voor 16- en 17-jarigen. U voerde de wet gelijk voor alle minderjarigen in.

'Het gaat erom dat we verhinderen dat jongeren beginnen met roken en drinken. Er is consensus over de leeftijd waarop gedronken mag worden, namelijk achttien jaar. Waarom zouden we dat beleid voor sommige kinderen dan een jaartje later inzetten? Dat vond ik inhoudelijk niet te motiveren. Als je zeventien was,

dan mocht je voorheen drinken en dan komt er een overheidsmaatregel die zegt dat dit pas op je achttiende mag. Alsof dat zoiets is als "Ha fijn, we mogen nu gaan drinken, dan mag dat!". Denkt dan niemand meer na over mogelijke schade? Dat is de cultuurkant. Vanaf een bepaalde leeftijd gaan we los, want dan hoort dat erbij. Wat betekent dat losgaan eigenlijk en wat richten we daarmee aan?'

Met de verhoging van de alcoholleeftijd streeft u naar een gedragsverandering onder jongeren. Bent u tevreden over de bereikte resultaten?

'Wat mij opvalt is dat 71 procent van de ouders zegt dat het een goede maatregel is. Voor al die ouders is het best lastig om daar met hun kinderen afspraken over te maken. Het is überhaupt lastig om te weten wat je kinderen doen. De discussie over wat normaal is vind ik minstens zo belangrijk als de maatregel zelf. Ik sprak met kinderarts Van der Lely. Hij is oprichter van de Alcoholpoli en heeft heel veel ervaring met kinderen die echt te veel drinken, de comazuipers. Hij merkte dat er toch een andere beweging op gang komt, met name vanuit de thuissituatie. Ouders voelen zich wat gesterkt en gesteund. Er zijn kleine signalen, ook al zie je het aantal jonge drinkers niet drastisch teruglopen. Een tijdje terug sprak ik met een groep jongeren. Halverwege de discussie vroeg ik hoeveel ze dronken: "Dat valt wel mee. Twintig op een avond". Is dat dan wel normaal? Die discussie is veel meer waard, dan hadden we niet een half jaar moeten wachten met die leeftijdsverhoging? Vroeger, op de verjaardag van mijn oma, was het heel gastvrij om voor je bezoekers van die bierglazen met sigaretten neer te zetten zodat ze konden

roken. Dat zie je niet meer. Dat komt niet door een overheidsmaatregel, maar is een gevolg van de discussie over de gezondheidseffecten.'

U nam niet alleen maatregelen als het om alcohol en tabak gaat, maar u bereidt nu ook maatregelen voor op het gebied van e-sigaretten en gehoorschade. Wat is uw drijfveer?

'De verantwoordelijkheid voor de volksgezondheid. Neem roken op jonge leeftijd. Het is slecht en dodelijk en als je er op jonge leeftijd mee begint raak je er sneller verslaafd aan. Als staatssecretaris van Volksgezondheid moet ik daar voor waarschuwen en zeker als het om kinderen gaat moet ik maatregelen nemen om dat te voorkomen. Ik neem die maatregelen in de hoop dat als ze eenmaal volwassen zijn de juiste keuzen maken. Ik ben helemaal niet het type dat mensen wil voorschrijven wat ze moeten doen. Ik ben wel moralistischer als het om kinderen en jeugd gaat. Daar moeten vanuit volksgezondheidsoptiek de juiste maatregelen worden genomen. Dat geldt ook voor alcohol. Daarbij gaat het om verantwoord alcoholgebruik. Als kinderen op te jonge leeftijd alcohol nuttigen kan er hersenschade optreden. Jongeren kunnen zich letterlijk en figuurlijk een schoolniveau naar beneden zuipen. Ik wil niet de moraalridder zijn, maar ter discussie stellen wat normaal is.'

Maakt u zich ook nog zorgen over andere zaken die met jongeren te maken hebben?

'Een tijdje terug vroeg ik het Trimbos-instituut of wij voldoende weten over wat er zich in de jongerencultuur afspeelt. Het lijkt erop dat we veel aandacht heb-

Xtc-gebruik onder jongeren is normaler geworden dan we dachten (foto: Drug Enforcement Administration)

ben voor traditionele dingen zoals roken, alcohol, hasj en wiet. Uit het onderzoek bleek dat het xtc-gebruik normaler is geworden dan we dachten. Het blijft niet beperkt tot bepaalde groepen en scènes die af en toe eens gebruiken, maar het begint normaal te worden om op een wat groter feestje of een verjaardag xtc te gebruiken. Het is dan mijn taak om dat aan de orde te stellen.'

Van docenten wordt verwacht dat ze aandacht besteden aan bijvoorbeeld de drugsproblematiek, maar ook de scores voor taal en rekenen moeten op orde zijn. Raakt het bordje van de docent zo niet overvol?

'Je gaat naar school om je kennis en capaciteiten te vergroten zodat je zo goed mogelijk voorbereid bent op de samenleving van straks. Tegelijkertijd is de school de plek waar jongeren samenzijn in een fase van hun leven waarin een aantal keuzen wordt gemaakt. Keuzen die heel doorslaggevend kunnen zijn voor hun latere leven op het gebied van je gezondheid en alles wat er mee te maken heeft. We hebben niet eens de keuze om daar geen aandacht aan te geven. We moeten niet de fout maken om te zeggen dat leerkrachten er iets bij moeten doen, maar als een docent met een 'niet-pluis-gevoel' zit, bijvoorbeeld bij kindermishandeling, dan moet de docent een plek hebben

waar hij dat kwijt kan zodat anderen ermee aan de slag kunnen. Docenten zouden zich meer gesteund moeten voelen door andere disciplines.'

Een negatief krantenbericht leidt er vaak toe dat een zorggerelateerd probleem ook in de maatschappijleerles wordt besproken. In hoeverre komt het beeld van de zorg volgens u overeen met de werkelijkheid?

'Het is in onze samenleving, om het dramatisch te zeggen, ongelooflijk moeilijk om een genuanceerd beeld van de werkelijkheid te krijgen. Dat komt omdat iedereen zijn eigen beeld heeft. Daar begint het mee - en je kunt dit via sociale media met iedereen delen. In de mediacratie waarin wij ons vak uitoefenen zie je dat er verschillende beelden zijn. Ik vind het mijn taak om naar die genuanceerde werkelijkheid te zoeken. Ik zoek contact met zorgaanbieders, cliëntenorganisaties, gemeenten en vraag wat hun beeld van de werkelijkheid is. Via werkbezoeken spreek ik ook met wethouders, patiënten en cliënten om een beeld te krijgen. Dan zijn er de media die soms een incident en of misstand pakken. Daarbij is steeds de vraag: is dit een symptoom of een incident? Je moet in deze tijd ongelooflijk breed willen kijken, overleggen en monitoren om dat beeld zo helder mogelijk te krijgen.'

Media maken voor hun berichtgeving vaak gebruik van persoonlijke voorbeelden, meestal van mensen voor wie een maatregel negatief uitpakt. Wat zegt dat volgens u over de berichtgeving?

'Goed nieuws is geen nieuws. Tegelijkertijd is het vaak een registratie van iets dat fout is gegaan. De kunst is te beoordelen of dit een incident is en een voorbeeld dat niet voor het beeld mag staan of is het een symptoom waar we echt rekening mee moeten houden? De kunst is elke keer weer om te laten zien dat er andere beelden zijn en andere informatie is om tot een goed oordeel te komen. Je moet ontzettend oppassen dat je je teveel focust op de dingen waar het niet goed gaat en dat dit letterlijk het verkeerde voorbeeld is dat voor je beeld gaat staan.'

Een tijdje geleden trok een activist u aan uw oor. Hoe gaat u - als politicus en als mens - om met boze burgers die op verschillende manieren hun onvrede duidelijk maken?

'Als politicus realiseer ik mij dat dit er kennelijk bij hoort. Dat mensen zich boos of ongerust maken vind ik heel logisch. Het maakt ook onderdeel uit van je politicus zijn, dat je daar oog en oor voor hebt. Beleid maak je niet vanuit de ivoren toren. Beleid heeft effecten. Die moet je

ook willen zien, horen en er over willen praten. Onvrede wordt op verschillende manieren geuit. Op het moment dat het fysiek wordt is het vervelend. Tegelijkertijd moet je een combinatie zoeken tussen enerzijds het begrip hebben voor mensen die boos of ongerust zijn en anderzijds er voor zorgen dat er daarbij geen grenzen worden overschreden. Bij dit incident viel het wel mee. Ik heb mij daar niet zo druk over gemaakt.

Ik kan de bewindspersoon en mens niet zo goed scheiden. Je probeert het, maar als het heel persoonlijk wordt, dan lukt het niet meer om mijn rol van bewindspersoon van mijn privépersoon te scheiden. Als media het over mijn ouders hebben, dan is dat vervelend, niet zozeer voor mij, maar voor mijn ouders. Als mensen fysiek gaan worden is het niet alleen vervelend voor de bewindspersoon, maar ook voor de mens Martin van Rijn. Dan worden er grenzen overschreden die ik wel heel erg wil bewaken. Dit type functie kun je alleen maar doen als er een zekere scheiding blijft bestaan tussen de bewindspersoon en de privépersoon. Ik beseft mij dat er situaties zijn waarbij die scheiding bijna niet te maken is. Dat is niet leuk.'

Voor de hervormingen moet u meerderheden vinden in een totaal versplinterd politiek landschap. Zijn partijen volgens u pragmatischer geworden?

'Partijen hebben nog altijd een verschillend maatschappijbeeld en komen voor verschillende groepen op. Intussen versplintert het Nederlandse politieke landschap steeds verder. Door de economische crisis wordt de noodzaak om een aantal zaken te veranderen door meerdere partijen gevoeld. Ik denk dat de omstandigheden zijn veranderd en dat het beseft sterk is dat er na zoveel jaren van discussie ook echt iets moet veranderen op het terrein van de zorg. Van begin af aan heb ik niet alleen in coalitieverband, maar ook daarbuiten met politieke partijen die dat wilden, geprobeerd om draagvlak en steun voor de hervormingen te vinden. Dat is met wisselende meerderheden gebeurd. Daarbij houd ik rekening met zoveel mogelijk opvattingen om tot een beleid te komen. Ik weet niet of je dit een pragmatische houding bij partijen kunt noemen. We moeten de economische crisis trotseren, we moeten de zorg voor de lange termijn toegankelijk en betaalbaar houden en we moeten de zorg anders organiseren. Mensen hebben nu eenmaal andere wensen en eisen ten aanzien van de zorg dan voorheen. Vanuit die invalshoek zijn partijen bereid om samen te werken.' ♦

Foto: SP

SHARON GESTHUIZEN (SP)

MOTIE

LANG LEVE DE MARKT!

Handel is ouder dan de weg naar Rome - dat is algemeen bekend - en tegelijkertijd meer en meer internationaal. Onze kleding komt uit Bangladesh (u weet wel, waar de fabriek Rana Plaza stond), onze cacao uit Ghana en Ivoorkust (via de kindslaven van 12 jaar die in de productie werken) en onze elektronica uit China (waar vakbonden verboden zijn). Begrijpt u me niet verkeerd: ik vind het prima dat onze economie zo internationaal is, maar het schort toch wel een beetje aan fatsoen, vindt u niet? En dan druk ik mij eigenlijk iets te voorzichtig uit.

Jammer genoeg verandert er maar weinig aan alle mensonterende omstandigheden die we heus wel kennen. De partijen VVD, CDA en PVV draaien steeds weer dezelfde plaat af: dit moet de markt maar regelen.

Aan de andere kant wordt de marktwerking die op het vlak van migratie is ontstaan zoveel mogelijk de kop ingedrukt als het aan deze drie partijen ligt. Wie 'Hotel' Ghana, China of Bangladesh voor Europa wenst te verruilen, maar als een zogenaamd economische vluchteling wordt gezien, is hier niet welkom. Blijkbaar gaat het mantra van 'de markt die het moet regelen' hier niet op. Terwijl iedereen het erover eens is dat er vraag en aanbod in overvloed is. Hypocriet, dat is het in mij ogen.

'We kunnen niet iedereen in Europa opvangen', klinkt het al gauw. Iets waar ik het mee eens ben. 8 miljard mensen op dit continent zou absurd zijn. Gelukkig gaat dat ook nooit gebeuren, maar kunnen we er alsjeblieft wel voor zorgen dat we één van de voornaamste oorzaken van migratie - schrijnende en uitzichtloze armoede - wel en zoveel als binnen onze mogelijkheden ligt aanpakken? Door eerlijke handel: fair trade. Oorlogsvluchtelingen blijven sowieso altijd welkom maar iets logisch als eerlijke prijzen voor grondstoffen en producten, dat zou toch eigenlijk niet eens een oorzaak van vluchtelingenstromen mogen zijn?

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat er nog altijd geen wettelijke maatregelen zijn welke bedrijven verplichten heel hard en met aantoonbaar resultaat te werken aan eerlijke handel waarbij werknemers in de landen van herkomst van producten onder gezonde omstandigheden een leefbaar loon kunnen verdienen en waarbij kinderarbeid sterk wordt teruggedrongen,

verzoekt de regering een wetsvoorstel wat hiervan werk moet maken nog dit jaar in te dienen,

en gaat over tot de orde van de dag. ♦

IMMIGRATIE- EN NATURALISATIEDIENST

EEN WEG ZOEKEN DOOR INSTANTIES

‘Het pakketje geld wordt overhandigd aan een man in een lange zwart leren jas, de smokkelaar. Je weet niet waar je heen gaat of hoe lang je erover zult doen.’ Na een lange reis van ruim negen maanden komt de Afghaanse Nilab B. aan in Nederland. In dit artikel staan haar ervaringen centraal met de instanties waarmee zij op haar weg naar een asielvergunning te maken kreeg.

FLOORTJE VISSERS

Tegenover mij zit een keurig geklede vriendelijke vrouw. De Nederlands-Afghaanse Nilab is inmiddels 33 jaar oud. Nilab is niet haar echte naam, om privacyredenen heeft ze gevraagd of ik haar naam in Nilab kan veranderen want dat vindt ze een mooie naam. Na een zware reis via Pakistan en Rusland kwam de 18-jarige Nilab in 2000 samen met haar zusje en moeder in Nederland aan. Haar oudere zus is samen met haar man en kinderen later gevlucht en in Engeland terechtgekomen. De reis van Nilab was zenuwslopend. Soms bleven ze maanden op dezelfde plek zonder te weten waarom. Nilab: ‘Je durfde niets aan de smokkelaars te vragen want ze waren een soort maffia. Als je je angst overwon en toch iets aan ze vroeg kreeg je geen antwoord’.

VRIENDELIJKE AGENTEN

In Nederland aangekomen vielen ze van de ene verbazing in de andere. Nilab: ‘Gelijk na aankomst moesten we naar de politie. Aan het uniform van de mannen zagen we dat het politieagenten waren, maar ze waren zo vriendelijk! We waren stomverbaasd. De politie in Afghanistan is beslist niet vriendelijk’. Ze kregen een treinkaartje naar het aanmeldcentrum in Zevenaar waar ze drie dagen verbleven. Nilab: ‘Het zag eruit als een gevangenis en we dachten dat we iets verkeerd hadden gedaan’. Na deze drie dagen werden ze naar een opvangcentrum in Eindhoven gestuurd waar de asielprocedure in gang werd gezet. De Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) beslist of iemand voor een verblijfsvergunning in aanmerking komt.

ASIELPROCEDURE

De Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) beoordeelt of iemand een verblijfsvergunning krijgt. Tegenwoordig duurt dit nog maar acht dagen. Op de eerste dag vindt het eerste gehoor plaats, de IND stelt vragen om de identiteit, nationaliteit en reisroute van de asielzoeker vast te stellen. Op de tweede dag kan de asielzoeker met zijn advocaat in gesprek gaan om het eerste gehoor door te spreken en zich op het volgende gehoor voor te bereiden. In dit tweede gehoor, ook wel nader gehoor genoemd, dat op de derde dag plaatsvindt, staat de reden van vluchten centraal. Op de vierde dag kan de vluchteling het nader gehoor met zijn advocaat bespreken en eventueel aanvullingen op het verhaal aan de IND aanbieden. Na deze vierde dag beslist de IND of er genoeg bewijs is om een besluit te nemen: het verzoek wordt afgewezen of geaccepteerd en dan kan de vluchteling een vergunning aanvragen. De IND kan ook beslissen dat er meer onderzoek nodig is voordat ze een uitspraak kunnen doen. In dat geval vindt er een verlengde procedure plaats.

Bij aankomst in Nederland worden onder meer asielaanvragen van economische vluchtelingen door de IND beoordeeld (foto: Ikiwaner, Wikimedia Commons)

HUMANITY HOUSE: MAAK VAN JE LEERLING EEN WERELDBURGER!

Hoe is het om te moeten vluchten omdat het in je eigen land niet meer veilig is? In het Humanity House maken leerlingen een spannende ervaringsreis door het museum van ongeveer drie kwartier waarin ze zien, horen en beleven wat het betekent om te moeten overleven in een conflict- of rampgebied. De reacties van de leerlingen lopen sterk uiteen; leerlingen uit vwo-5 zijn vaak meer in deze thematiek geïnteresseerd. Wel is er bij alle leerlingen meer bewustzijn vanwege de aandacht in de media. Sabine (15 jaar): 'Ik vind mijn spullen ineens veel minder belangrijk dan ik dacht. Het belangrijkste is dat ik bij mijn familie ben'. Ook de reacties van vluchtelingen zijn wisselend. Sommige vluchtelingen zijn emotioneel na het zien van het museum en sommigen vinden het eigenlijk een grap omdat het echt veel heftiger is. De leerlingen die de ervaringsreis gaan maken worden door het educatieteam door middel van gesprekken voorbereid. Met dit lesprogramma wil het Humanity House leerlingen bewust maken van door hen te maken keuzen als het om vrede en veiligheid in de wereld gaat.

Informatie: www.humanityhouse.org

GEMEEN

Nilab heeft geen goede ervaringen met de IND. Wanneer ze erover praat krimpt ze ineen en vertrekt haar gezicht: 'De man van de IND was ontzettend gemeen en hij deed alsof ik gek was. Ik kon alleen maar huilen. Hij bleef steeds dezelfde vragen stellen en hing dreigend boven de tafel als ik iets niet zeker wist'. Naast de man van de IND zat er een tolk bij het gesprek, maar die sprak slecht Farsi waardoor Nilab niet goed uit haar woorden kon komen. Ze was depressief en in de war: 'Ik dacht dat ik iets verkeerd had gedaan en dat de IND hetzelfde als de politie was omdat de man zo onaardig was'. Nu weet ze dat vluchtelingen tegenwoordig worden bijgestaan door een medewerker van Vluchtelingenwerk en dat ze niet op alle vragen antwoord hoeven te geven. Dat wist ze destijds niet waardoor ze zich erg alleen voelde. Nilab weet de naam van de IND-medewerker en is van plan hem in de toekomst op te zoeken. Ze heeft nog steeds de behoefte hem te vragen waarom hij zo tegen haar heeft gedaan. Nilab: 'Werd hij verplicht om zo onaardig tegen mij te doen of had hij gewoon zijn dag niet? Inmiddels weet ik dat andere asielzoekers uit die tijd wel een goede ervaring met de IND hadden, dus misschien had ik gewoon pech'.

WENNEN

Na de verhoren van de IND vertrok Nilab samen met haar zusje en moeder naar het asielzoekerscentrum (AZC) in het Friese Dokkum waar ze op een verblijfsvergunning wachtten. Nilab: 'Mijn zusje en ik maakte al snel vriendinnetjes. We fietsen samen, prattten veel over vroeger en moesten daarbij veel huilen'.

Er werd niet over de asielprocedure gepraat omdat ze bang waren dat hun vergunning gevaar zou lopen. Na elf maanden wachten in het AZC kregen ze te horen dat ze mochten blijven en een tijdelijke asielvergunning kregen. Op dat moment stond de radio aan en klonk het liedje *The final countdown* van de band Europe. Nilab: 'We dansten en sprongen met zijn drieën van blijdschap door de kamer en ondertussen rolden de tranen over onze wangen, van verdriet en blijdschap tegelijk'.

SAMEN EN VEILIG

Het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA), dat tussen gemeenten en AZC's bemiddelt, heeft Nilab samen met haar zusje en moeder in Tilburg geplaatst. In het begin moesten ze erg wennen. Nilab: 'We kwamen uit de grote stad Kabul en dan is Tilburg toch vrij klein, maar we waren samen en veilig'. De zusjes gingen naar school gegaan en hebben zich de Nederlandse taal snel eigen gemaakt. Nilab heeft aan een hbo-instelling gestudeerd en heeft inmiddels een goede carrière op het gebied van financiële dienstverlening. Ze praat niet graag over haar verleden, deels omdat het erg traumatisch is geweest en deels uit angst om nu vijftien jaar later alsnog gevaar te lopen. ♦

Floortje Vissers is cultureel antropoloog en eerstegraadsdocent maatschappijleer aan RSG Lingecollege in Tiel.

RECHERCHE (1)

'VEEL RECHERCHEURS VINDEN DE ROMANTIEK LEUK'

Jarenlang werkte Michiel Princen als onderzoeksjournalist voor onder meer *De Telegraaf* en Peter R. de Vries. In 2004 stapte hij over naar de financiële recherche van de Amsterdamse politie waar hij uiteindelijk tien jaar werkte. Princen was betrokken bij geruchtmakende onderzoeken zoals de Endstra-zaak. Onlangs schreef hij er een kritisch boek over: *De gekooide recherche* (Prometheus, 2015).

IVO PERTIJS

Als journalist wist Michiel Princen al dat de onderen bovenwereld met elkaar verweven zijn, vooral als het om vastgoedfraude gaat. 'Uiteindelijk willen criminelen nadat ze een paar horloges en een dure auto hebben gekocht echt gaan investeren', vertelt de oud-rechercheur. De verwevenheid zit bij de zakelijke investeringen. Slimmere criminelen kiezen voor niet al te opzichtige investeringen. Princen: 'Het criminele geld moet uiteindelijk allemaal in de reële economie worden geïnvesteerd. Je kunt niet alles constant afdoen. Sommige zaken moeten via de bank lopen. Daar zijn witwassers voor nodig die dat voor criminelen regelen.'

Wie zijn die witwassers?

'Van sommige *facilitators* is wel komen vast te staan dat ze dit willens en wetens hebben gedaan, maar van heel veel *facilitators* is dat helemaal niet zo duidelijk. Hebben ze zich laten gebruiken of misbruiken vanwege hun kennis, geheimhoudingsplicht of netwerk? In hoeverre zijn ze zich van de risico's bewust en in hoeverre wapenen ze zich hiertegen? Denk aan medewerkers van trustkantoren die de criminele intenties van hun klanten of de criminele herkomst van geld

niet daadwerkelijk wisten, omdat het hen niet was uitgelegd. Maar zij moesten vaak wel een redelijk vermoeden hebben van het doel van de constructies die ze aan het opzetten waren. Ze hadden moeten weten dat het niet koosjer was. Bij verhoren zeggen deze mensen dan: "Als u mij dat nu zo voorhoudt, in die context, ja dan ...". Dat zijn glubberige argumenten van mensen die geen zin hadden in die analyse voorafgaand aan hun dienstverlening.'

U werkte zelf aan de Endstra-zaak tegen zakenman Jan-Dirk Paarlberg. Wat onderscheidt hem van iemand als Willem Holleeder?

'Paarlberg is bij uitstek iemand die zich in de bovenwereld staande heeft gehouden en daar misschien ook wel thuishoort. Hij zette een groot vastgoedbedrijf op en runde dat. Hij was onbesproken. Als je op de uiterlijkheden bij bovenwereldcriminelen afgaat, dan denk je dat je goed zit. Alleen als je heel veel contact met iemand hebt, dan merk je dat er iets niet klopt. Zij fixen iets te veel: ik gun jou wat en jij gunt mij wat - de Limburgse variant. Of je moet heel specifieke informatie krijgen vanuit het binnenste van iemands bedrijf. Dat is over Paarlberg gebeurd; door Willem Endstra in nagela-

ten stukken en verklaringen. Aan de buitenkant zie je niets. Types als Holleeder vallen vanzelf door de mand. Die zijn te zichtbaar in hun doen en laten.'

Ook media benaderen iemand als Paarlberg anders dan Holleeder. Verbaast u dat?

'De meeste mensen hebben geen zin om zich in financiële zaken als die van Paarlberg te verdiepen. Dat type crimineel mag ook gewoon zijn verhaal doen zonder dat mensen dat schunnig vinden. Toen Holleeder bij *College Tour* zat was er veel kritiek, maar al die keren dat bovenwereldcriminelen in de media hun verhaal mochten vertellen hoorde je er niemand over. Denk aan de interviews met Joep van den Nieuwenhuyzen, Jos van Rey en Jan van Vlijmen. Van Vlijmen gaf in aanloop naar de rechtszaak in de Vastgoedfraudezaak, waarin hij hoofdverdachte was, in mei 2011 een vijftien pagina's tellend interview aan Leon de Winter in *Elsevier*. Het publiek vindt dat veel normaler. De manier waarop iemand zich in zo'n interview weet vrij te pleiten gaat met keurig en wollig taalgebruik gepaard, met allerlei verwijzingen naar procedures, vennootschappen en geldstromen naar andere landen. Dat is zo diffuus.

Verhoren zijn in werkelijkheid een vrij moeizame bron van informatiewinning (screendump: Flikken Maastricht, YouTube)

Uitspraken als “Dat is heel normaal in onze branche” of “Die stakkers bij politie en justitie wisten dat natuurlijk niet, daar zitten alleen maar mbo’ers, ik had het ze natuurlijk graag komen uitleggen” klinken allemaal redelijk en geloofwaardig in de oren van de welwillende krantenlezer of televisiekijker. Dan krijg je het voordeel-van-de-twijfelverhaal. Bovenwereld-criminelen verpakken hun verhaal in geloofwaardige bewoordingen. Het vergt inspanning om uit te zoeken wat je kunt geloven en wat niet. Niet iedereen heeft zin in die inspanning of voldoende kritisch vermogen.’

Heeft het ook te maken met een schijnbare tolerantie voor financiële delicten?

‘Dat zou goed kunnen. Witwassen is geen moord of doodslag, er wordt geen oud omaatje benadeeld en er wordt niemand van de weg gereden. Mensen denken vaak “Moeten we daar nou politie op zetten?”, vooral als de inzet ten koste gaat van verkrachtingszaken en de oplossing van woninginbraken en autodiefstallen. Dat soort discussies zijn er overigens ook binnen de politie. Die woninginbrekers breken niet in omdat ze zo graag zelf dat zilveren fotolijstje willen hebben, maar omdat ze daar geld mee verdienen. Geld is het achterliggende motief bij vrijwel alle strafbare

feiten. Het gaat dus bijna altijd over witwassen en om goed te kunnen witwassen heb je al snel valsheid in geschrifte ‘nodig’. Mensen vinden fraude doorgaans geen spannend begrip, maar juist in tijden van bezuinigingen zouden we er meer aandacht aan moeten besteden.’

U werkte op een specialistische rechercheafdeling, maar de onderzoeken verliepen vaak moeizaam. Hoe kwam dat?

‘De paradox van het verrichten van een financieel rechercheonderzoek is dat je aan de ene kant specifiek zoekt naar datgene wat je graag wilt weten en aan de andere kant ook bij dingen wilt uitkomen die je nog niet wist. Je moet erg gestructureerd zoeken. Daar schort het vaak aan. Als we op basis van een trefwoord in een gedigitaliseerde financiële administratie konden zoeken, hielden we bijvoorbeeld onze gezochte zoektermen nergens bij. Het verbaasde me altijd waarom we hier niet een collectief lijstje van maakten. Iedereen was aan het grasduinen. Het tegenargument was: “Zo’n lijst van trefwoorden is toch niet sluitend?” of “Gaat dat dan de criminaliteit de nek omdraaien?”. Zo kun je alles wel plat relativëren. Het is altijd een lappendeken. Je moet het niet van één wet, maatregel of instrument hebben.’

Is dit een mentaliteitskwestie?

‘Deels is het een mentaliteitskwestie en deels wordt het bepaald door het vermogen om op een argumentatieve manier te discussiëren en zo het werk te benaderen. Op het moment dat je zo niet te werk gaat, dan gaat het veelal op een intuïtieve of impulsieve wijze. Dat kan overigens hele goede resultaten opleveren. Als je intuïtief voelt dat je ergens moet observeren, dan kan dat iets nuttigs opleveren. Impulsief handelen is niet fout, maar het is de vraag of al die impulsieve dingen samen een goed beeld opleveren. Zeker bij langdurige onderzoeken moet je een structuur bedenken. Dat is je houvast. Vooral impulsief of laconiek discussiëren zonder door te denken is gevaarlijk en leidt ook tot tijdverspilling.’

U beschrijft een afdeling waar vijftien mensen op een te klein kantoor werken, waar grappen worden gemaakt en de radio te hard staat. Dat beeld komt niet overeen met het beeld dat de meeste mensen van researchewerk hebben.

‘Ha, nee, maar zo is het lang niet elke dag en gelukkig ook niet op elke afdeling. Maar met vijftien man in een ruimte lol creëren is niet de juiste manier van werken als we geconcentreerd een inbeslaggenomen boekhouding door moeten nemen. Dan krijg je te horen: “Het is geen bibliotheek”. Dan dacht ik meestal: we zitten eigenlijk wél in een bibliotheek. Laat de koektrommel met bevoegdheden eens dicht en haal de *excitement* rond het vak weg, dan zijn we hoofdzakelijk bezig met het analyseren van data. Door televisieseries ontstaat het beeld dat alles door verhoren naar bovenkomt, terwijl verhoren in werkelijkheid een vrij moeizame bron van informatiewinning zijn. Veel politiemensen vinden het romantische beeld zelf ook leuk. Doorzoekingen en verhoren zijn ook interessant, maar het daadwerkelijk openmaken van inbeslaggenomen dozen en alles lezen of scannen is het eigenlijke researchewerk. Het zijn administratieve handelingen die bij een beroep horen, zoals een docent examens moet nakijken. Dat is misschien niet altijd even leuk of spannend. Binnen de politie is er te weinig aandacht voor het analyseren van de informatie. Aan de voorkant is de recherche hartstikke goed met het binnenhalen van informatie, maar in het benutten en analyseren van informatie kan nog heel wat verbeteren.’ ♦

VOEDSELBANK

FOOD FOR THOUGHT

Steeds meer Nederlandse kinderen leven onder de armoedegrens. Op dit moment zelfs één op de negen kinderen. Met andere woorden: in uw klas van 27 kinderen zijn dat er drie! Ook zijn steeds meer gezinnen op de voedselbank aangewezen. *M&P*-redacteur Douwe van Domselaar werkte een middag mee bij de uitgifte van voedselpakketten in Purmerend en maakte een sfeerverslag en feitenrelaas.

Het artikel wordt afgesloten met lessuggesties.

DOUWE VAN DOMSELAAR

Het is 12.45 uur. Op het bedrijventerrein waar de loods van de voedselbank is gehuisvest, staat al een behoorlijke rij mensen. Sommigen babbelen voluit en anderen staren wat voor zich uit. De enige overeenkomst die de rij met wachtenden lijkt te hebben zijn de grote boodschappentassen die zij bij zich dragen. Verder is de rij een gemêleerd geheel: blank, getint, oud, jong, hoofddoek, vol tatoeages, in pak, in oude jeans, man, vrouw, met en zonder kinderen. Om 13.00 uur gaat het afgiftepunt open en schuifelen de eerste klanten naar binnen. De loods is op de vrijdagmiddag als afgiftepunt ingericht. Langs de wanden staan blauwe en zwarte kratten hoog opgestapeld. In het midden is met tafels een U-vormig plein gecreëerd. Iedere klant loopt met de klok mee langs de tafels om een bepaald product te krijgen. Er is een tafel met het basispakket, een tafel met brood, met versverpakte groenten, met appels en aardappels, met eieren en een met speelgoed. Voordat de klanten hun ronde langs de tafels maken worden zij eerst als 'aanwezig' geregistreerd. Als iemand driemaal zonder afmelding niet komt opdagen verloopt zijn recht op de voedselbank en aangezien er wachtlijsten zijn... Iedere klant heeft een groen pasje waarop naam en samenstelling van het huishouden staat. Zonder deze pas krijg je niets mee. Bij elke tafel moet de klant het pasje weer laten zien. Op een whiteboard staat het aantal huishoudens dat deze vrijdagmiddag voorbij zal schuiven: 173.

Basispakket (foto's: Douwe van Domselaar)

VERJAARDAG

Elke afgiftetafel heeft zijn eigen vrijwilligers. Ik help Esther bij het uitreiken van de basispakketten. Het basispakket is een blauw plastic krat vol houdbare levensmiddelen: rijst, pasta, tomatenpuree, leverpastei, limonadesiroop, groenten in een pot, pastasaus, soep enzovoorts. Ook hebben Esther en ik nog een aantal *extra producten* die we kunnen uitdelen. Deze week is er flink wat extra cola, kleine zakjes chips, schoonmaakazijn en babyvoeding binnengekomen. Voordat de klanten de inhoud van de blauwe krat in hun eigen tas mogen overzetten moet ik om hun pasje vragen. Een man met grijzige stoppelbaard en blauwe bodywarmer begint spontaan te vertellen: 'Dit weekend word ik 52. Mijn dochter en kleindochter zullen komen en de bureu'. Ik kijk naar de man en vervolgens naar zijn basispakket en dan weer naar de man en terug naar zijn pakket. Met dat pakket kun je jezelf nog geen week in leven houden. Laat staan dat je daar je visite mee kunt fêteren. Uit de *extra* dozen pak ik wat blikjes cola en wat zakjes chips en stop ze in zijn tas. Hij is er oprecht blij mee: 'Coca Cola, dat vindt mijn dochter zo lekker!'.

JARIGE JOB

Een verjaardag is binnen een gezin met voldoende middelen een leuke gebeurtenis. Voor kinderen, van wie de ouders bij de voedselbank lopen, is het echter een drama. Een verjaardagsfeestje of iets simpels als trakteren in de klas is er voor deze kinderen immers niet bij. Hier is iets voor bedacht: de stichting Jarige Job, waarmee de voedselbank samenwerkt. Deze stichting levert, indien tijdig aangevraagd, voor elke jarige job een traktatie in de klas, een klein cadeau en wat feestelijks om te eten voor in het gezin.

Esther is ondertussen in gesprek met een jonge man. Als je wat langer vrijwilliger bent leer je de klanten steeds beter kennen en worden de gesprekken steeds persoonlijker. Coördinatrice Anita: 'We proberen het voor de klanten zo gewoon mogelijk te maken. Een soort gezellige vrolijke winkel; dit om de drempel wat te verlagen en de schaamte die veel klanten hebben te verkleinen'. Als ik om me heen kijk worden inderdaad bij alle tafels gesprekken gevoerd; soms oppervlakkig en soms vergaand persoonlijk.

KERNGEGEVENS VOEDSELBANK

In Nederland telt 157 voedselbanken met in totaal 510 uitgiftepunten. Deze voedselbanken worden door 10.000 vrijwilligers gerund en hebben samen 37.000 gezinnen (94.000 mensen) in het bestand staan die wekelijks een pakket komen afhalen. Het aantal gezinnen dat zich bij de voedselbank heeft gemeld is ten opzichte van 2013-2014 met 11 procent gestegen. Eenderde deel van alle klanten is een zogenaamd *eenoudergezin*, vier van de tien klanten zijn *alleenstaand*. Een kwart van alle klanten is binnen drie maanden weer weg en meer dan de helft van alle klanten is binnen een jaar in staat om zelf aan voedsel te komen. Bijna een kwart van alle klanten (23 procent) ontvangt de volledige termijn van drie jaar een voedselpakket. Er zijn voedselbanken die een wachtlijst hanteren.

(Bron: <http://voedselbankennederland.nl/nl/welkom-bij-de-vereniging-van-nederlandse-voedselbanken.html>)

HOOGZWANGERE VROUW

Na een uurtje uitdelen krijg ik ook de slag te pakken. Kratje op tafel, groene kaart vragen, wat leuke extra's in de tas stoppen, beetje babbelen, kratje inklappen en op een stapel wegzetten. Een duidelijk zeer zwangere jonge vrouw komt bij mijn tafel staan. Al snel zijn we in een gesprek gewikkeld. De uitgerekende datum is 18 juni en het wordt een meisje. De vader woont sinds hun scheiding op een ander adres en daar is de financiële ellende rond niet-betaalde alimentatie begonnen. Ze vertelt vrijuit over de ontstane situatie. Ik vraag haar of zij al een naam voor haar dochtertje heeft. Dat heeft ze, maar die is geheim. Ze ziet mijn gespeelde teleurstelling en begint toch te vertellen. Haar moeder heet Sharon en zij zelf heet Denice. Het dochter zal de naam Sharice krijgen.

Ondertussen maakt ook een dame van 83 jaar haar opwachting. Ze woont nog zelfstandig, maar kan door de hoge huur en vaste lasten met louter een AOW-uitkering het geheel niet bolwerken. Haar kinderen zitten zelf ook krap en die wil ze niet telkens vragen. Ze pakt rustig haar tas in en treft in het pakket ook twee doosjes zoetjes met Stevia. Die kent ze niet. En, zo zegt ze na mijn uitleg, twee doosjes is ook wel veel voor een vrouw alleen. Haar slotzin '... en zo vaak krijg ik geen bezoek meer' verwoord pijnlijk goed haar situatie.

GEOLIEDE MACHINERIE

Bij de Purmerender vestiging zijn dertig vrijwilligers wekelijks een dagdeel of een aantal dagdelen aanwezig. Op maandag en dinsdag wordt voedsel gehaald en ingenomen. Op donderdag worden versproducten binnengehaald en worden producten omgepakt (kilo's appels worden bijvoorbeeld in kleinere zakken gedaan zodat elk gezin iets krijgt) en over de kisten verdeeld. In Purmerend is Marciano, de man van de logistiek, verantwoordelijk voor dit hele spectrum aan werkzaamheden. Hij heeft het daar een behoorlijke dagtaak aan. Overigens heeft

hij ook een zeer goed oog voor de klanten. Als ik net een man aan het helpen ben komt hij naast me staan. Hij haalt ergens een product vandaan en stopt het bij de man in zijn tas: 'Voor je kleindochter!'. Een blik van verstandhouding tussen beide mannen. De klant straalt. Herkent en erkent. Naast de logistiek, het inpakken en ompakken zijn er ook nog vrijwilligers die de administratie runnen en vrijwilligers die winkels en groothandels naar overtollige producten afstruinen. Zelfs de coördinatoren zijn vrijwilligers.

NOODZAAK WINT VAN SCHAAMTE

'Dank je', zegt mevrouw Leenstra schuchter als ze het voedselpakket aanneemt. Ze slaat tegelijkertijd haar ogen neer en kijkt me niet rechtsreeks aan. Schaamte. Dit is al het tweede jaar dat zij wekelijks de gang naar de Voedselbank in Purmerend maakt. 'Echt alleen de allerarmsten komen hier bij de voedselbank', stelt Anita, 'soms leeft het gezin al jaren in de grootst mogelijke ellende maar wordt de gang naar de voedselbank toch niet gemaakt. Bij de meesten wint de noodzaak het echter toch van de schaamte'. Sommige klanten hebben hun kinderen of burens nooit verteld dat zij hierheen gaan. Er was zelfs iemand die haar gezin jarenlang voorhiel op vrijdag naar de sportschool te gaan en aansluitend even boodschappen te doen.

De Stichting Maatschappelijke Dienstverlening Zaanstreek-Waterland bepaalt wie de wekelijkse voedselpakketten echt nodig heeft. De voedselbank heeft hierin weinig vrijheid. De regels en grenswaarden worden landelijk opgesteld en de klanten komen altijd via de SMD. Heel af en toe kan de bank zelf iets extra's doen. Zo was er een gezin dat vanaf half december geen recht meer op een pakket had. De bank heeft hen toch ook de Kerstdagen nog een pakket gegeven. Pakketten worden voor maximaal drie jaar beschikbaar gesteld. Elk half jaar wordt de situatie opnieuw beoordeeld.

ARMOEDE IN NEDERLAND EN CRITERIA VOEDSELBANK

De armoede in Nederland neemt van jaar tot jaar toe: ruim 1,3 miljoen mensen leven in armoede. In totaal zijn dat ruim 664.000 huishoudens waar ruim 375.000 minderjarige kinderen opgroeien. Dat is één op de negen kinderen. Een gezin (twee volwassenen en twee kinderen) heeft pas recht op hulp vanuit de voedselbank als er na aftrek van alle vaste lasten (huur, gas, water, licht, zorgverzekering) minder besteedbaar *leefgeld* over is dan 340 euro per maand (voor voedsel en kleding). Omgerekend is dat 2,74 euro per persoon per dag. Een auto of een huisdier wordt hierbij als een keuze gezien en behoort niet tot de vaste lasten. Bij de aanmelding bij de voedselbank zijn altijd professionele hulpverleners betrokken. De verstrekking van een voedselpakket is immers als noodhulp bedoeld. Doordat er professionele hulpverleners bij de aanvraag zijn betrokken, wordt er breder gekeken naar de problemen die rondom het betreffende gezin spelen en kan er ook aan structurele oplossingen worden gewerkt. Kortom: geen pakket zonder hulpverleningstraject.

(Bron: *Armoedesignalement 2014*)

EEN ECHTE LEGPUZZEL

Er verschijnt een gezin uit Somalië bij mijn tafel: een moeder met drie kinderen. Ze hebben een verblijfsstatus en de vader heeft sinds kort ook een baantje. Het loon is echter zeer laag en de vaste lasten hoog. Ik schuif de krat op de tafel, zij laat haar pasje zien. De oudste twee dochters beginnen met enige routine de meegebrachte boodschappentas vol te laden. De jongste dochter schat ik vier jaar. Ze staat er wat verloren bij. Naast mijn tafel staat de tafel met speelgoed dat door

particulieren, bedrijven en scholen is geschonken. Ik wenk het meisje: 'Hou je van puzzelen?'. Ze knikt dapper maar is nog steeds erg verlegen. Ik pak een puzzel van 35 stukjes met een circus erop. Ze begint van oor tot oor te stralen en roept tegen haar moeder in Purmerends dialect: 'Mama, een echte legpuzzel met 35 stukjes!'.

Om 15.30 uur sluit de voedselbank de deuren. De shift zit erop. De vrijwilligers van de dag gaan nog even koffie drinken en nemen er een koekje bij. Dan wordt ook de volgende week alvast doorgenomen. Het is een *ongoing story* want ook volgende week staan deze 173 klanten weer voor de deur en iedere klant heeft een eigen gezicht en een eigen verhaal. Het zijn mensen zoals onze burens, mensen zoals u en ik: ZZP'ers in problemen, gescheiden gezinnen met alimentatie-ellende, ouderen, jongere zonder werk, politieke vluchtelingen die het hoofd niet boven water kunnen houden, maar ook jarige mannen van 52, hoogzwangere vrouwen, een meisje met een puzzel met 35 stukjes en een oma van 83 met weinig bezoek. *Food for thought*.

VOEDSELBANK IN DE LES

De voedselbank leent zich goed voor het thema Politiek. Wiens taak is armoedebestrijding? Van de overheid, van het maatschappelijke middenveld of laten we dat aan particulieren over? Ook kan de voedselbank binnen het thema Werk/verzorgingsstaat worden gebruikt. We hebben sociale verzekeringen en de Wet op bijstand. Toch is deze instelling nodig. Hoe zit dat? Het thema Ontwikkelingswerk kan eveneens met de voedselbank worden gecombineerd. Er is armoede in Nederland, maar deze armoede is relatief in vergelijking met gezinnen in bijvoorbeeld Gambia. Tot slot kan de voedselbank nog bij algemenere thema's worden ingezet: Massamedia (Hoe gaan wij om met armoede in kranten en tijdschriften?) of als het bijvoorbeeld gaat om vooroordelen, feiten en stereotypingen van arme mensen. Degelijke informatie is eveneens te vinden op www.voedselbankennederland.nl. ♦

Noot

De namen van klanten zijn gefingeerd.

VOX populi

'IN MIJN LES MAATSCHAPPIJLEER MOETEN MEER GASTDOCENTEN KOMEN'
LEERLINGEN VAN VWO-5 VAN HET ISENDOORN COLLEGE WARNSVELD

BAS BANNING

VINCENT (16):

MEER VERSCHILLENDE STANDPUNTEN

'Dat zou wel leerzaam zijn, denk ik. We hebben er niet zo veel. Omdat je dan wat meer verschillende standpunten te zien krijgt waar je mee te maken hebt. Bijvoorbeeld iemand van het parlement of iemand uit de regionale politiek. Of iemand die uitlegt hoe de verzorgingsstaat in elkaar zit. Iemand die daarin gespecialiseerd is of zo.'

MAYON (17):

MEER INDRUK VAN BUITENAF

'Ik vind zelf van wel. Ik heb zelf helemaal geen gastdocenten gehad. Dan krijg je ook een beetje meer indruk van buitenaf en niet alleen van de theorie en de stof. Mensen die echt in de maatschappij en met de maatschappij bezig zijn, zoals mensen van politieke partijen.'

THIJMEN (17):

LIEVER ÉÉN DOCENT DIE JE KENT

'Van mij hoeft dat niet. Het is toch wel fijn als je één docent hebt die je kent en weet hoe die lesgeeft. Meestal zijn die lessen nogal rommelig en leer je niets. Maar als je een goede gastdocent hebt zou het wel goed zijn.'

KONINGSHUIS

'ZELFS ONSCHULDIGE ANTWOORDEN WORDEN NIEUWS'

'Ik hoop dat u zult begrijpen dat de RVD niet in de gelegenheid is om mee te werken aan uw verzoek', is het antwoord op mijn vraag naar informatie over de communicatie rond het Koningshuis.

Om toch antwoord op mijn vragen te krijgen neem ik contact op met Kysia Hekster.

Zij is sinds 2012 verslaggever Koninklijk Huis van de NOS.

VERA BOONMAN

'Alles wat de Koning zegt valt onder de ministeriële verantwoordelijkheid'
(foto: RVD/ Minister-president)

De ondersteunende diensten doen hun werk achter de schermen en daarbij past geen rol in de schijnwerpers', is de verklaring van de Rijksvoorlichtingsdienst (RVD). Een kijkje achter de schermen bij de RVD krijgen we dus niet zomaar. De organisatie staat tussen koning en burger. 'Zij communiceert naar ons en helpt ons', verduidelijkt Kysia Hekster, die de RVD vaker belt voor haar reportages. 'Ik zou er niet willen werken, het lijkt me een ondankbare positie. Je moet altijd tussen de koning aan de ene kant en de media aan de andere kant laveren. Dat lijkt me moeilijk, maar de mensen die hier werken zullen dat ongetwijfeld niet zo ervaren.' De RVD is voor de journaliste van de NOS voornamelijk om dingen te bevestigen of te ontkennen. 'Ze geven meestal geen inhoudelijk commentaar. Ik heb ze vandaag nog gebeld, maar je krijgt vaak veel meer te horen van mensen die dichtbij het Koningshuis staan.'

Hoe komen uw reportages rondom het Koninklijk Huis tot stand?

'Een goed voorbeeld is misschien het verhaal waar ik vandaag mee bezig ben. Als de koning op staatsbezoek gaat, ontvangt hij tegenwoordig voorafgaand aan dit bezoek journalisten uit het desbetreffende land. Dat is nieuw, dat deed koningin Beatrix niet. Ik ga nu proberen die journalisten te belten, zodat ik te weten kom wat ze allemaal in Nederland gaan

doen. Er is een hele persdag rondom georganiseerd. Dan bel ik wel de RVD om te kijken of dat nieuw is en hoe dat in elkaar zit. Zij vertelden me deze keer dat het onder Buitenlandse Zaken viel, dus dan bel ik weer verder.'

U was eerst correspondent in Moskou. De stap van Rusland naar het Nederlandse paleis is groot. Waarom koos u er dan toch voor?

'Ik kon maar een paar jaar in Rusland blijven. NOS-correspondenten wisselen vaak van plaats. Ik keek naar wat er vrijkwam. De verslaggever Koninklijk Huis werd correspondent in China en het leek mij leuk om een eigen dossier te hebben, waarbij ik ook kon reizen. Bovendien hoopte ik natuurlijk dat de troonswisseling eraan zou komen, maar ik wist niet dat die zo snel al zou zijn. Het symbool van het Koningshuis vind ik erg belangrijk, het staat voor eenheid. Daarom vind ik dit werk interessant. De steun voor de monarchie is in Nederland ook nog steeds erg stabiel. Jaarlijks houdt de NOS een enquête op Koningsdag waaruit dit blijkt.

Ondanks dat koning Willem-Alexander geen gekozen staatshoofd is, is hij erg populair. Alles wat een staatshoofd zegt, heeft een grote nieuwswaarde. Het heeft een grote impact. Zo vroeg een van mijn collega's tijdens de zwartepietendiscussie aan de koning: 'Zwarte of Witte Piet?', waarop de koning snel zei: 'Sinterklaas'. Zelfs dat werd nieuws, terwijl dat een erg onschuldig antwoord is.

Alles wat hij zegt valt dan ook onder ministeriële verantwoordelijkheid, dus hij zal nooit iets politieks zeggen. Daar zoeken wij dan toch graag de grenzen in op.'

Welke grens heeft u wel eens opgezocht dan?

'Tijdens een staatsbezoek aan Polen vroeg ik hem naar het biertje dat hij met Poetin in Sotsji heeft gedronken. Ik wilde graag weten wat ze besproken hadden, maar hier gaf Willem-Alexander geen antwoord op. Je hoopt natuurlijk dat hij dat wel doet.'

Hoe groot is de invloed van koning Willem-Alexander op de politiek?

'Het is de grote vraag hoeveel invloed de koning informeel heeft, daar proberen we natuurlijk altijd achter te komen. Ik heb er geen harde bewijzen voor, ik kan enkel iets baseren op uitspraken van andere mensen. Ik denk dat er een zekere mate van invloed is. Bij Beatrix werd gezegd dat haar macht groot was. Zij was immers degene die de formateur en informateur aanwees. Dat is sinds vorige kabinetten geschrapt, dus de formele invloed wordt steeds kleiner.' ♦

KONINKLIJK HUIS IN CIJFERS

71%

van de Nederlanders heeft vertrouwen in Willem-Alexander als koning van Nederland.

823.000

euro is het jaarsalaris van koning Willem-Alexander. Ruim de helft van de ondervraagden voor de NOS Koningsdagenquête vindt dit bedrag te hoog.

16%

van de bevolking wil liever een republiek.

7

paleizen of kastelen zijn het eigendom van de familie van Oranje.

37%

vindt het jammer dat prinses Beatrix er op Koningsdag niet meer bij is.

6,5

euro is het bedrag dat één Nederlander in 2014 aan het koningshuis kwijt was.

7,8

is het rapportcijfer dat koningin Máxima van bij het Nederlandse publiek voor haar optreden krijgt. Daarmee staat zij boven koning Willem-Alexander en prinses Beatrix, die beiden een 7,5 scoorden.

67%

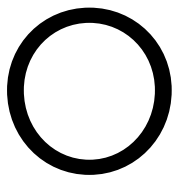
van de Nederlanders vindt dat prinses Amalia zich beter afzijdig kan houden op *social media*. 37 procent vindt daarentegen dat ze zelf mag weten wat ze plaatst.

RECHERCHE (2)

'VEEL MENSEN ZIJN ZO NAÏEF'

Leden van de Criminele Inlichtingen Eenheid (CIE) dompelen zich onder in het criminele milieu, runnen informanten en halen kroongetuigen binnen. Voor de buitenwereld is de eenheid onzichtbaar, voor de politie onmisbaar. *Maatschappij & Politiek* sprak met de voormalige Amsterdamse CIE-chef Gerard Mak.

IVO PERTIJS

Of iemand als Willem Holleeder voor CIE-agenten moeilijk benaderbaar was, wil ik van Gerard Mak weten. 'Nee hoor, we hebben gewoon met Holleeder aan tafel gezeten', lacht de voormalige Amsterdamse CIE-chef. 'Hij kende ons. Natuurlijk zou hij niemand verraden, maar juist in het spelletje van vraag en antwoord komen er toch dingen naar boven die ze eigenlijk niet willen zeggen.' De informatie die Holleeder losliet zei vooral veel over de onderlinge relaties. Mak: 'Holleeder zal niet zeggen "Daar en daar ligt een partij verdovende middelen". Dan stel je vragen als "Moet je nog achterom kijken?" of "Kijk je altijd onder het zadeltje van je scooter of ga je meteen zitten?". Dan krijg je op een gegeven moment wel een antwoord en daar speel je op in. Zonder dat ze het weten geven ze iets weg'.

KAMELEON

Van 1984 tot 2011 werkte Mak voor de Amsterdamse CIE, eerst als rechercheur en later als chef. Een deel van zijn ervaringen schreef hij op in zijn boek *Criminele Inlichtingen Eenheid* (Aspekt, 2015). Het boek had nog veel dikker kunnen zijn. In zijn woonplaats Wormer praat Mak honderduit over het werk van de CIE. 'De ene keer voer je een gesprek met een bedrijfsdirecteur, de andere keer met een junk om de hoek. Je moet je op het niveau van de directeur of van de verschoppeling verplaatsen. Je moet mensen nemen zoals ze zijn en geen aversie tegen ze hebben. Dat werkt niet. Als een gesprek verandert, dan moet je onmiddellijk de flair hebben om het mee te spelen.' Ondanks de vele anekdotes benadrukt Mak dat er ook nadelen aan het werk kleven. 'Je telefoon staat zeven dagen per week, 24 uur per dag aan. Je bent altijd oproepbaar. Naar de arboregels verwijzen heeft geen zin. Als er een misdrijf gaande is, dan kun je moeilijk zeggen dat je niet bereikbaar bent omdat het weekend is. Dat geeft soms wrijving.'

NAÏEF

Het grootste misverstand is volgens Mak dat mensen vaak denken dat de CIE een geheime dienst is. 'Dat klopt niet. De CIE werkt niet met een camera achter een knoopsgat', stelt de voormalige Amsterdamse CIE-chef. Sterker nog, vaak weten de

aanwezigen dat er CIE-agenten in het pand aanwezig zijn. Mak: 'Ik kwam net zo vaak bij een illegaal Turks gokhuis totdat ik bijna onderdeel van het meubilair was. De bezoekers wisten allemaal dat ik voor de CIE werkte. Op een gegeven moment begonnen ze over gokken te praten. Ik zei: "Dat interesseert mij toch niet, dat doen ze toch ook bij de lotto?". Ze dachten zelfs dat de CIE toestemming zou geven voor het openen van een illegaal gokhuis en stelden vragen over de voorwaarden. Alleen die vraag al...'. Mak gaf de uitbaters tips over een poortje, een opslag voor wapens en een kaartenbak met de persoonlijke gegevens van alle bezoekers. De CIE zou deze informatie later tijdelijk in beslag nemen en voor onderzoek gebruiken. 'Ontzettend veel mensen zijn zo naïef. Het hangt ervan af hoe je je rol speelt. Als een Amsterdammer zegt dat Pietje in het bezit van een vuurwapen is en je zegt: "Ach, ga toch weg, hij heb nooit een vuurwapen, hij is bang voor vuurwapens", dan toont hij in de overtreffende trap aan dat het wel zo is. Misschien laat hij zelfs foto's op zijn mobieltje zien. Het is typisch dat als je er tegenin gaat, ze gaan bewijzen dat het toch wel zo is', vertelt Mak.

WETGEVING

Mak maakte van dichtbij mee hoe de regelgeving veranderde. Volgens de voormalige CIE-chef is het evenwicht tussen regelgeving en praktijk goed. 'Als je de regelgeving leest die na de IRT-enquête kwam, dan lijkt het alsof er niets meer mag. De CIE mag alleen informatie verwerken over misdrijven waar acht jaar of meer op staat, of vier jaar én georganiseerd én die een aantasting van de rechtsorde zijn. In dat geval zou een CIE-rechercheur niets met helingbestrijding mogen doen, tenzij het georganiseerd is. Uiteindelijk mag je al die informatie wel opnemen, maar niet verwerken. Als je al die informatie bij elkaar brengt, dan krijg je op een gegeven moment het idee dat het zo groot is, dat het wel onder de georganiseerdheid valt', legt Mak uit.

De informatie komt deels van informanten die allemaal officieel worden geregistreerd. Informanten mogen niet zelf de wet overtreden om aan informatie voor de CIE te komen. Mak: 'We vragen ons steeds af of we de informatie rechtmatig hebben verkregen. Zo niet, dan moet je die ook niet gebruiken. Dan schiet je een bok en krijg je problemen in de rechtbank.'

Gerard Mak

Maar er zijn ook andere wegen om aan dezelfde informatie te komen'. De CIE werft zelf informanten, maar het gebeurt ook dat andere politiediensten potentiële informanten aanleveren. 'Het vervelende is dat de CIE nooit kan zeggen of deze man uiteindelijk ook een informant is geworden en wat het heeft opgeleverd. Dat is heel raar. Het is hetzelfde met het voorkomen van een op handen zijnde liquidatie. Als wij die voorkomen, komt dat nooit in de krant te staan. Alleen in de interne CIE-journaals valt dit terug te lezen. Nergens anders.'

LIQUIDATIES

De recente liquidatiegolf in Amsterdam had de politie kunnen zien aankomen. 'Je moet terug naar de essentie toen die jongens nog jong waren. Een Marokkaanse vader vertelde mij eens: "Als mijn zoon zich thuis niet gedraagt, dan geef ik hem een klap voor zijn kop. Op school moet de leraar dat doen en op straat jullie. Ik zie hem alleen maar thuis". Eigenlijk had die man gelijk, maar we zijn allemaal doorgesloten. Daar hebben die jongens van geprofiteerd. Met name het Marokkaanse groepje in Amsterdam-West vormde de voedingsbodem van de georganiseerde criminaliteit. Toen die jongens vriendjes met Gwenette Martha werden, werd alles vrij snel duidelijk', vertelt Mak. Het idee dat het lastig is om in dit milieu een informant te vinden, wijst Mak van de hand. 'Iedereen heeft een breekpunt. Iedereen is te benaderen. Het is de toon die de muziek maakt. Je moet iets van de achtergrond van de Marokkanen en van de Turken weten. Je moet een beetje hun taal spreken. Je moet niet zonder *know how* met je blanke kop een donker café binnenstappen. Dat is heel slecht. Als je met je blanke kop in datzelfde café als een Jamaicaan gaat dansen, dan heb je het helemaal gemaakt. Dát zijn de verschillen.'

KROONGETUIGEN

In een andere liquidatiereeks, de Passagezaak, spelen twee kroongetuigen een hoofdrol: Peter la Serpe en Fred Ros. Mak was bij het binnenhalen van de eerste kroongetuige betrokken. 'Als iemand zich als kroongetuige aanmeldt, dan moet hij met de billen bloot. Hij moet alles vertellen en mag niets achterhouden. Diegene die tegenover je zit vertelt zijn hele verhaal aan jou zonder dat hij op dat moment ergens op kan rekenen. Na dit traject gaan we ermee naar een toetsingscommissie, de procureur-generaal en uiteindelijk de minister. Pas dan is de deal rond. Vervolgens gaat de recherche erover heen', vertelt Mak.

Hij vindt dat de media teveel op informatie van de advocatuur leunen. 'Zo berichtten de media dat Fred Ros waarschijnlijk bij de schietpartij op Cor van Hout was betrokken. Denk je nou echt dat het Openbaar Ministerie dit risico neemt? Kom op zeg!' Ook het beeld rond het keuzeproces van kroongetuigen is volgens Mak te rooskleurig. 'Ik heb zelf ook tegenover iemand gezeten en gezegd: "Wil je je hele leven achterom kijken? Dat zal je vrouw niet leuk vinden. Of stap je eruit? Zo ja, dan zijn dit de gevolgen. Dan kun je niet meer effe naar je moeder bellen of naar Nederland om een harinkje te happen." Als je kroongetuige bent kom je ook niet in een tropisch oord op de rand van een zwembad met een cocktail in je hand te liggen. Laat ik zeggen dat ik ongeveer weet hoe La Serpe zit. Dat komt niet overeen met het beeld zoals dat door de advocatuur wordt geschetst. Ze willen de publieke opinie meekrijgen zodat het fenomeen kroongetuige de nek om wordt gedraaid. Daarom komen ze met het beeld van de verrader. Dank je de koekoek. Voor criminelen is er soms maar één manier om te overleven.' ♦

DOCENT GEERT PRINS OVER MAATSCHAPPIJLEER IN TER APEL

MINDER HOKJESDENKEN IN TWEE WERELDEN

'Ik kan niet leren, meneer Prins!' Zo komen elk jaar de leerlingen van Gert Prins, docent maatschappijleer op de RSG Ter Apel, tijdens de eerste les binnen. *M&P* sprak met hem over hoe hij deze doelgroep weet te motiveren en maatschappijleer geeft in een gesloten gemeenschap die uit twee werelden bestaat: de vluchtelingen en de echte Ter Apelaars.

DAAN VAN DER HOEK

'Bij het binnenrijden van Ter Apel is het voor de *locals* al meteen duidelijk: de weg is de scheiding tussen de grote locatie van het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) en de Ter Apelaars. De hele dag lopen vluchtelingen richting het centrum. De RSG ligt in een rustige omgeving en is gevestigd in een historisch pand. Mijn leerlingen komen uit Ter Apel, uit de omliggende dorpjes, maar ook van vlak over de grens met Duitsland. Als een leerling zegt dat de grenzen dicht moeten zodat ze van de vluchtelingen af zijn, dan zeg ik dat het dan lastig voor ze zal worden om naar school te komen.'

HOKJES

'Vooroordelen, racisme en discriminatie bestrijd je niet met grote woorden. Ik probeer het vooral heel klein te houden. Laatst begon Joost met een heel betoog tegen moslims. Ik luister aandachtig en zeg tegen een leerling die moslima is: "Adiza, volgens Joost mag je vertrekken, je mag hier niet wezen". Ik confronteer,

maar gebruik daarbij geen grote woorden als *discriminatie* en *racisme*. Dat maakt het allemaal zeer beladen. Ik zeg altijd dat het zonde is om hokjes te denken, maar zeg daarbij ook dat wij dat eigenlijk allemaal doen. Ik heb niet het idee dat ik binnen twee jaar van een racist een voorbeeldig kind kan maken. Het zou alleen mooi zijn als ze leren dat ze moeten oppassen om hun denkbeelden op iedereen te projecteren. Het helpt ontzettend voor de beeldvorming dat wij nu ook leerlingen hebben die in een COA-locatie hebben gezeten.'

MOTIVATIE

'Vmbo-basis- en kaderleerlingen hebben ontzettend veel aandacht en waardering nodig. Ze moeten het plezier in het schoolgaan weer terugkrijgen. Ik neem altijd ruim de tijd om de les te beginnen. De actualiteit die uit hun belevingswereld komt is het belangrijkste. Leerlingen kunnen niet met iets doms komen. Leerlingen komen vaak binnen met een negatief oordeel over zichzelf, daarom is ontzettend belangrijk om alles serieus te nemen. Ze plaatsen zichzelf ook in een negatief hokje.

Het helpt ontzettend ze het onderscheid tussen lezen en leren te leren. Lezen doe je uit een boek en leren uit een lesboek. Ik verbied mijn leerlingen om alle lesstof te lezen. Een kenmerk van een vmbo-basisleerling is een gebrek aan zelfvertrouwen. Ze voelen zich alsof ze hebben gefaald. Met dat gevoel ga ik serieus aan de slag. Eerst geef ik mijn so-vragen cadeau, zodat ze gericht leren zoeken en zichzelf kunnen belonen met wat ze kunnen. Als dat gebrek aan zelfvertrouwen is verdwenen dan kan ik verder en gaan de vensters op de wereld ook sneller open.'

BELEVINGSWERELD

'Werkstukken hebben betrekking op de directe belevingswereld. Zo heb ik twee boerendochters een werkstuk over vrouwendiscriminatie laten maken: waarom kan een vrouw de boerderij niet overnemen? Zo confronteer ik ze met hun eigen hokjes.

Mijn leerlingen hebben geen ervaringen met probleemwijken. Daarom is het belangrijk het klein te houden in Ter Apel en omgeving; daar waar de meesten ook nooit weg zullen gaan. Bij het thema Werk laat ik ze naar een winkel gaan om te vragen wat nodig is om daar te komen werken!

Elk jaar brengen wij een bezoek aan Den Haag. Afgelopen jaar kwam er een leerling naar mij toe: "Er zijn hier allemaal buitenlanders, meneer". Voor haar was iedereen met een kleurtje een asielzoeker. Dan wordt Ter Apel in één keer relatief. Het is belangrijk begrip voor deze belevingswereld te hebben.

Het gaat mij echt niet om de begrippen, maar vooral om begrip voor elkaar. Door ze veel begrippen te vragen voelen ze zich serieus genomen en door aan het zelfvertrouwen te werken word ik elk jaar weer beloond. Leren is soms ook spelen, ze vinden het ontzettend leuk om begrippen te tekenen. Het is mooi om te zien dat deze aanpak werkt en het plezier terugkomt.' ♦

Geert Prins in zijn klas in Ter Apel

Johann de Jong

DOCENT IN OPLEIDING

NAAM Johann de Jong
LEEFTIJD 58 jaar
OPLEIDING Lerarenopleiding Maatschappijleer
 Hogeschool van Amsterdam
SCHOOL Horizoncollege Alkmaar

DEFENSIEF BURGERSCHAP

Werken bij Defensie; je moet het maar kunnen! 'Het is een ervaring die je de rest van je leven bijblijft', vertelt oud-marinier Johann de Jong. Nadat hij 35 jaar bij de Koninklijke Marine heeft gewerkt is De Jong nu werkzaam op het Horizoncollege in Alkmaar. Binnen de mbo-opleidingen Aankomend medewerker en Aankomend onderofficier grondoptreden verzorgt De Jong de lessen burgerschap. 'Ik wil mijn kennis en ervaringen overbrengen op de jeugd die aangeeft belangstelling voor een vergelijkbare carrière als de mijne te hebben.' De oud-marinier constateert hierbij grote verschillen tussen leerlingen: 'Je ziet leerlingen die hun hele leven al naar Defensie willen en enkele waarvan je later constateert dat ze voornamelijk door papppie en/of mammmie zijn gestuurd om discipline aangeleerd te krijgen'. Een deel van deze leerlingen kunnen de opleiding niet aan en moeten naar een andere opleiding worden begeleid. 'Het blijft daarom een punt van aandacht de intake zo goed mogelijk uit te voeren.'

STRENG EN RECHTVAARDIG

Door de jarenlange ervaringen bij Defensie weet De Jong zaken (iets beter) in perspectief te plaatsen: 'Ik ben in verschillende delen van de wereld geweest waardoor ik in staat ben context aan te brengen. Hierdoor gaat er iets van die beleving over naar de leerlingen'. Binnen de thema's Cultuur, Politiek en Internationale betrekkingen bereidt De Jong leerlingen zo goed mogelijk voor op wat hen als militair te wachten staat. Hierbij werkt hij het liefst en het meest met samenwerkingsoefeningen. De Jong: 'Er is mijns inziens geen beroep op de wereld waar samenwerking en teamwork zo belangrijk is als in het beroep militair; te allen tijde van elkaar op aan kunnen, in *good and bad times*.' De omgang met verschillende culturen krijgt hierbij extra aandacht. 'Vechten leer je wel tijdens de militaire opleidingen, maar omgang met andere culturen in een land waar je eigenlijk te gast bent is iets heel anders. Tijdens de voorbereiding op een missie is hier ook relatief weinig tijd voor', aldus de oud-marinier. Om de leerlingen zo goed mogelijk op deze praktijksituaties voor te bereiden gaan ze elke vierde

week een week lang op stage. Hieraan voorafgaand krijgen de leerlingen praktijklessen van militaire instructeurs. De Jong: 'Hetgeen ik tijdens theorielessen behandel nemen de militairen weer mee in hun praktijklessen'. Streng en rechtvaardig is het motto dat De Jong zich in jarenlange Korpsdienst eigen heeft gemaakt: 'Ik doe wat ik zeg en ik zeg wat ik doe. De leerlingen weten wat ze kunnen verwachten, die duidelijkheid weten ze allemaal te waarderen'. De aanpak van de oud-militair blijft onder de collega's niet onopgemerkt. De Jong: 'Zij verbazen zich soms als ze in mijn les komen kijken en een leerling in een hoek zien liggen die zich 25 keer moet opdrukken. Binnen een secretariële opleiding zal dit lastiger zijn. Dat maakt het bij deze opleiding juist zo leuk. Voor wie interesse heeft om eens in Alkmaar of Egmond aan Zee te komen kijken, voel je welkom!' ♦

DILEK SEMUR

RECESSIE, IMMIGRATIE EN VERZORGINGSSTAAT

NATIONALE IDENTITEIT ALS BRON VOOR SOCIALE SOLIDARITEIT?

De economische crisis en de aanhoudende immigratie werpen vragen op over de grenzen aan het universele karakter van de verzorgingsstaat. In dit opzicht stellen politieke theoretici dat een inclusieve vorm van nationale identiteit tegengestelde groepsbelangen kan overstijgen en zo een draagvlak voor herverdeling kan creëren. Wat is echter de achterliggende gedachtegang en bestaat er ook empirisch bewijs die deze theoretische logica ondersteunt?

TIM REESKENS

De economische recessie waar Nederland zich ondanks mooie groeicijfers nog niet volledig van heeft losgeschud heeft een grote druk op de verzorgingsstaat gezet. In de Troonrede van 2013 heeft de Nederlandse regering zich bij monde van koning Willem-Alexander uitgesproken voor een heroriëntering richting participatiesamenleving, waarbij ieder die dat kan meer voor zijn eigen sociale risico's moet instaan. Ook in andere landen staat de verzorgingsstaat meer onder druk. Door de electorale winst van de *Conservatives* in het Verenigd Koninkrijk lijkt de verzorgingsstaat niet enkel verder te worden uitgehold, de regering heeft er bovendien voor gepleit dat de toegang van immigranten tot de sociale zekerheid moet worden beperkt. Deze twee voorbeelden zijn symptomatisch voor een algemene vrees dat de solidariteit tussen mensen aan het afkalven is.

Sociale wetenschappers, zoals Robert Putnam - bekend van *Bowling Alone*, waarin hij een vrij uitvoerend relaas over dalende sociabiliteit in de Amerikaanse samenleving presenteerde - waarschuwen reeds enkele jaren dat immigratie een bedreiging voor de sociale solidariteit is. De achterliggende gedachte is dat toenemende diversiteit er voor zorgt dat mensen niet enkel afkering tegenover immigranten staan, maar ook minder vertrouwen in autochtone medeburgers hebben. Door dit afnemende vertrouwen zouden mensen minder bereid zijn om een geïnstitutionaliseerd systeem van solidariteit - de verzorgingsstaat - te ondersteunen, en juist omdat een sterke verzorgingsstaat uit de gratie van de bevolking bestaat, komt deze dus ook steeds meer onder druk te staan.

DE POLITIEKE THEORIE VAN HET INCLUSIEF NATIONALISME

Vanuit de politieke theorie stellen verschillende auteurs dat werken aan de verspreiding van een nationale identiteit positief kan inwerken op de versterking van het draagvlak van de verzorgingsstaat. Elke samenleving bestaat namelijk uit verschillende breuklijnen (arbeid versus kapitaal, religieuzen versus vrijzinnigen, maar ook allochtonen versus autochtonen) waarbij elke groep eigen belangen heeft te verdedigen. Leven in een gemeenschap is niet vrijblijvend. Impliciet veronderstelt het dat je, zoals Will Kymlicka schrijft, offers brengt aan 'anonieme anderen die je niet kent, die je waarschijnlijk ook nooit zal ontmoeten en wiens etnische afkomst, religie en levensstijl verschillend zijn van de jouwe'. Een uitgesproken nationale identiteit zou dus juist die particuliere belangen kunnen overstijgen.

Terugdenkend aan de donkerste dagen van de Europese geschiedenis huiveren deze politieke theoretici evenwel voor het etnische of uitsluitende karakter dat nationale identiteit kan vertonen. Daardoor omarmen ze eerder een *constitutioneel* dan wel een *liberaal* nationalisme. De eerste wordt nauw geïdentificeerd met de Duitse filosoof Jürgen Habermas die stelt dat trouw zweren aan de 'burgerlijke' normen en idealen de kern van de nationale identiteit zou moeten uitmaken. De tweede vorm wordt belichaamd door David Miller. Hij beklemtoont dat Habermas' constitutionele patriotisme te vrijblijvend is om solidariteit tussen mensen te genereren. Voor Miller staan 'culturele' kenmerken centraal, zoals het spreken van een gemeenschappelijke taal of het delen van overlappende culturele waarden.

Analysen tonen aan dat nationale identiteit niet samenhangt met meer steun voor de verzorgingsstaat (foto: A. Bakker)

Dit belang van nationale identiteit is niet enkel een gedachtenoefening van filosofen. Ook politici overwegen de versterking van de nationale identiteit om de sociale gevolgen van immigratie op te vangen. De voormalige Franse president Nicolas Sarkozy heeft indertijd een *Grand débat sur l'identité nationale* (het grote debat over de nationale identiteit) ingeroepen waarbij zowel politieke als culturele elementen van de Franse nationale identiteit de integratie van immigranten moet vergemakkelijken. Ook de Britse premier David Cameron heeft gepleit voor een meer gespierde versie van de Britse identiteit, waarbij respect voor de liberale waarden van de Britse natiestaat sterker zouden moeten worden afgedwongen. Nationale identiteit wordt dan ingeroepen als een sociale lijm die alle leden van een samenleving aan elkaar bindt.

DE STERKTE VAN DE SOCIALE LIJM GETOETST

De alomtegenwoordigheid van deze argumenten is opvallend, maar zijn ze wel correct? Samen met collega Matthew Wright (American University, Washington DC) heb ik onderzoek gedaan op de *European Values Study* die in 2008 in 29 Europese landen is uitgedragen. Met behulp van dit onderzoek onderzochten we de samenhang tussen de drie verschillende soorten van de nationale identiteit (etnische, civiele en culturele) en drie verschillende attitudes met betrekking tot de verzorgingsstaat (steun voor de inkomensgelijkheid, steun voor een sterke overheid en de idee dat immigranten een last voor de verzorgingsstaat vormen). Onze overkoepelende vraag is simpel: kan nationale identiteit steun voor hervreiding genereren?

Onze analyses tonen aan dat nationale identiteit niet met meer steun voor de verzorgingsstaat samenhangt. Enkel de etnische variant van nationale identiteit (de idee dat je pas een volwaardig burger van een natiestaat kan zijn als je een *bloedband* met het land hebt) lijkt samen te hangen met meer steun voor hervreiding. Civiele identiteiten (de idee dat je een volwaardig burger van het land bent als je je aan de wetten en de gebruiken van het land aanpast) en culturele identiteiten (de mening dat je een volwaardig burger bent als je de taal van het land spreekt) zijn ongerelateerd aan steun voor hervreiding. Bovendien uit

uitgesproken nationale sentimenten zich in sterkere meningen dat immigranten een last voor de verzorgingsstaat zijn. Dit zet de idee dat spanningen die uit immigratie voortkomen door een gevoel van nationale verbondenheid kunnen worden opgevangen.

THEORETISCHE EN MAATSCHAPPELIJKE TERUGKOPPELING

De bevinding dat een uitgesproken etnische identiteit met steun voor hervreiding samenhangt, lijkt de politieke theorie rond inclusieve vormen van nationale identiteit te ondermijnen. Toch stoten we dus op enkele aspecten die deze theorieën van het constitutionele en liberale nationalisme ondersteunen. Bijvoorbeeld: het sterke effect van de nationale identiteit op het welvaartschauvinisme daalt monotoon afhankelijk van hoe inclusiever de vorm van identiteit is. Kortom, hoe minder *uitsluitend* iemands nationale identiteit is, hoe kleiner de kans is dat men immigranten als een bedreiging voor de verzorgingsstaat ziet; precies zoals Miller én Habermas argumenteren. Ook blijkt uit verdere analyses dat de meer inclusieve vormen van diversiteit minder onderhevig zijn aan de invloed van diversiteit, hetgeen eveneens in lijn van de verwachtingen ligt. Er is dus wel degelijk empirische onderbouw voor de politieke theorie rond inclusieve vormen van identiteit; desondanks is nuance noodzakelijk.

Politiek gezien is het ook niet vanzelfsprekend om de resultaten van deze studie te recupereren. Terwijl verschillende Europese overheden de kaart trekken van nationale identiteit als een vorm van superlijm die mensen aan elkaar bindt, is er weinig empirisch bewijs die de werkzaamheid van deze lijm heeft bewezen. Op de vraag hoe het draagvlak van de verzorgingsstaat te versterken, lijkt nationale identiteit dus geenszins het beste antwoord. ♦

Tim Reeskens is als universitair docent verbonden aan het Departement Sociologie van Tilburg University. Zijn onderzoek handelt over de sociale gevolgen van immigratie en diversiteit, met een bijzondere interesse naar sociale kapitaal en vertrouwen, nationale identiteit en steun voor de verzorgingsstaat.

BLOWVERBOD, EUTHANASIE EN DISTRICTENSTELSEL

De examens zitten er weer op, de uitslag is bekend en het analyseren kan beginnen.

M&P blikt kort terug.

VMBO - door Douwe van Domselaar

'Je k*t! Dut sloeg aillegaar nerrugus op!' Bas moet duidelijk nog stoom afblazen als ik hem naar zijn ervaringen met het eindexamen vraag. Nou had hij het zo goed geleerd en ging het hele examen als de brandweer, op die twee *@&#^#% vragen na. Het eindexamen Maatschappijleer 2 voor vmbo-4-gtl was dit jaar goed te doen. Een aantal van 46 vragen, twee uur om alles te maken en een interessant onderwerp (gehoorschade onder jongeren) voor de maatschappelijke analyse. De leerlingen kregen dit jaar een kleurrijk palet aan vragen voorgelegd, waarbij vooral in de breedte de kennis werd getoetst en niet zozeer in de diepte. De makers hadden daarbij ook veel recente en hedendaagse elementen in bronnen en vragen toegevoegd: V&D, dreigtweets, de kunstroof in Utrecht, Spijbelen en schoolverzuim, het blowverbod in delen van Amsterdam, de e-sigaret voor minder-jarigen. Dit jaar geen 'saaie' onderwerpen als de gang van het wetsvoorstel, de rechten van de Eerste Kamerleden of de verschillen tussen hechtenis en gevangenisstraf. Op deze plek is vaak gemopperd over het vmbo-eindexamen en de moeilijkheidsgraad van het examen of de 'ver-van-je-tieners-bedshow-onderwerpen', maar dit jaar zat het echt goed in elkaar. Leerlingen kwamen dat zelfs spontaan melden toen het examen achter de rug was. Maar wat waren dan die twee vragen waar Bas zich zo druk over maakte? Dat waren vraag 7 en vraag 41. Of Bas gelijk heeft mag u zelf bepalen.

HAVO - door Anique ter Welle

Het havo-examen was te doen, zo constateerden de aanwezigen bij de examenbespreking. Dat leek mij ook. Teksten

Foto: Wikimedia Commons

waren niet te moeilijk, het examen was niet te lang en vragen sloten goed aan bij de stof. Bij het nakijken bleek het toch weer tegen te vallen, aldus de aanwezigen bij de examenbespreking - en ook daar moest ik me helaas bij aansluiten. Hier en daar hadden mijn leerlingen de vraag niet helemaal goed begrepen. Een voorbeeld van een dergelijke vraag waar ze niet allemaal even goed uitkwamen: 'Leg uit met welk uitgangspunt van het Nederlandse mediabeleid dit aantrekkelijker maken voor jongeren op gespannen voet kan komen te staan (vraag 5)'. Een ander voorbeeld: 'Noem twee kenmerkende verschillen tussen pressiegroepen en politieke partijen' (vraag 13). Wat zijn precies kenmerkende verschillen? Waarom niet gewoon twee verschillen? Leerlingen dachten dat voor de hand liggende (en juiste) antwoorden niet goed zouden zijn, want wellicht niet kenmerkend genoeg. Vraag 17 over waarom het gedrag van de heer Heringa niet strafbaar zou zijn, had helemaal niemand van mijn leerlingen goed. Ik heb veel woorden voorbij zien komen die je op de punten zou kunnen invullen. Veel varianten van medemenselijkheid, morele waarden enzovoorts. Dat vond ik eigenlijk ook heel

mooie antwoorden, maar niet goed helaas. Hier speelde wellicht de openheid van de vraag een rol. Vrijwel alle vragen waren echter glashelder en mijn leerlingen hadden zich goed op het examen voorbereid, te oordelen naar de vele goede antwoorden op reproductievragen. Waarom het dan toch tegenvalt? Het blijft gissen.

VWO - door Ivo Pertijs

'Het examen viel reuze mee', zeiden mijn leerlingen nadat ze de gymzaal verlieten. Vooral de onderzoeksvragen waren gemakkelijk, kreeg ik te horen. Leerlingen hebben de neiging om nogal luchtig over deze vragen te denken, terwijl het nakijkmodel behoorlijk wat van scholieren vraagt. De vraag is steeds: welke eisen kun je aan leerlingen stellen? Maar liefst tweemaal moesten de leerlingen een hypothese opstellen. Met wisselend succes. Vooral het verwerken van de variabelen in de hypothese bleek lastig. Ook de vragen rond het kiezersonderzoek op Saba en Bonaire leken aanvankelijk (door de ogen van leerlingen) eenvoudig, maar bij het doorredeneren struikelde menig scholier. Mag je van een leerling verwachten dat hij zelf een berekening maakt om te kijken of de kiesgerechtigde populatie overeen komt met de kiesdeler en zo nee, wat dit dan voor gevolgen voor een fictief districtenstelsel heeft? Bijna elk jaar wordt er tijdens de docentenbijeenkomst verwezen naar het boek van Nel Verhoeven. Terecht. Als het om onderzoeksvaardigheden gaat wordt de leerling van de syllabus immers niet wijzer. Leerlingen die de onderzoeksvragen lastig vonden konden overigens genoeg punten pakken bij de andere onderdelen. Voor een goed voorbereide leerling was dit zeker geen lastig examen. ♦

DE WERKVLOER

DE SOKKEN VAN RONALDO

Soms wordt het dagelijks bestaan van lesgeven doorbroken door een bijzonder project. Met vijf leerlingen uit Nederland - twee van mijn eigen school en drie leerlingen van andere scholen - vertrok ik voor het *My Europe*-project naar Madrid. Tachtig jongeren uit zestien landen zouden in Madrid samenkomen om met elkaar van gedachten te wisselen over grote Europese thema's, zoals werkgelegenheid, diversiteit en religie.

Al waren het er maar vijf, toch voelde ik de avond voor vertrek een behoorlijke verantwoordelijkheid op mijn schouders neerdalen. Zeker voor de leerlingen die niet van mijn eigen school waren. Een beetje net zoals vroeger voor de vriendjes van mijn kinderen. Daar voelde ik me altijd extra verantwoordelijk voor. Die mochten vooral niet vallen. Vreemd eigenlijk, als je er iets langer over nadentk.

DIVERSITEIT

Na de gebruikelijke welkomstwoorden en de kennismaking kwam het project de tweede dag echt goed op gang. In verschillende werkgroepen werd in aanwezigheid van een deskundige over uiteenlopende thema's gesproken. Ik schoof aan bij het thema diversiteit. De jongeren waren het er roerend met elkaar over eens dat er plek moet zijn voor iedereen binnen Europa, dat iedereen mag zijn wie hij of zij is. Dat klonk ronkend en goed. Toen het echter wat concreter werd en het over homoseksualiteit ging, werden de verschillen in opvatting zichtbaar. Of het aantal homoseksuelen in Europa groeide, wilde een Bulgaarse jongen weten. De diversiteitsdeskundige vond dit een onprettige vraag, zei hij. Jongeren uit België vielen de deskundige bij. Het was een onzinnige vraag. Misschien leek het aantal toe te nemen, maar dat was slechts het gevolg van het feit dat meer homo's uit de kast durfden te komen.

TEGENSTELLING

Ook bij andere onderwerpen zag ik terug dat zodra het gesprek minder algemeen werd, de tegenstellingen tussen de jongeren toenamen. Logisch natuurlijk, zo gaat dat in het Europa van de volwassenen ook, maar voor de leerlingen was dit - denk ik - een heel leerzame ervaring. Vraag is vervolgens natuurlijk hoe je met die tegenstellingen omgaat. De Bulgaarse jongen werd feitelijk de mond gesnoerd door te zeggen dat het een onzinnige vraag was die hij stelde. Is dat goed of niet? Moet je iemand met argumenten proberen te overtuigen of gewoon overrulen dan wel negeren. Interessante gesprekken leverde het op over democratie en zeker over de Europese democratie die zich te midden van soms grote cultuurverschillen staande moet zien te houden.

VOETBAL

Natuurlijk kun je geen internationaal project organiseren zonder ook iets van de stad te laten zien, dus gingen we naar het Bernabeu-stadion van Real Madrid. Ik houd van voetbal, maar ook als je daar niet van houdt is dit een absolute aanrader; als antropologisch fenomeen alleen al. Een overweldigende expositie van bekercups, filmfragmenten, muziek, stadiongeluiden, tenues, grootheden, een rondgang door de kleedkamer, over de tribunes naar de dug-out waar je even mag gaan zitten. Ja, ik heb daar gezeten! Fijne stoelen trouwens; je zou het veld helemaal niet meer in willen als je de wedstrijd op de bank bent begonnen.

Een aantal dikbuikige Duitse vrienden had blijkbaar heel veel geld uitgegeven. Gehuld in Real-tenue kwamen ze een voor een vanuit de catacombe het veld opgerend, terwijl de scheidsrechter door een microfoon hun namen omriep: 'Manfred!' Er volgde stadionapplaus uit de speakers: 'Jürgen!' Wederom luid stadionapplaus. Vervolgens mochten ze allemaal ook nog op het doel schieten, waar een klunzig keepertje alle ballen doorliet... goal! Voetbal is geen oorlog, voetbal is religie! Jammer dat ik niet aan de sokken van Ronaldo heb mogen ruiken. ♦

Anique ter Welle

KENDE U DEZE AL?

Een greep uit het maatschappijleeraanbod van maatschappelijke organisaties.

COEN GELINCK

Als docent maatschappijleer of burgerschap wist u het al: er is genoeg lesmateriaal om 24 uur per dag maatschappelijke kwesties in de klas te behandelen. Dat kan natuurlijk niet. Er zijn veel te veel relevante onderwerpen en als u de lesmethode nooit gebruikt gaan de leerlingen, hun ouders en de schoolleiding vragen stellen. Omdat u dus vast niet elke dag het internet naar lesmateriaal van maatschappelijke organisaties afspeurt, heeft de redactie van *Maatschappij & Politiek* dat voor u gedaan. Het betreft een alles behalve aselechte steekproef uit het aanbod. Er is nog veel meer en het is niet gezegd dat deze steekproef de beste is, maar misschien vindt u op deze pagina een lespakket of spel dat u nog niet kende en waar u in uw lessen wél wat mee kunt doen. U leest steeds een korte omschrijving en een plus- en minpunt van het materiaal of het spel. De keuze van lesmateriaal is ook een kwestie van smaak, dus u mag het met de plus- en minpunten vanzelfsprekend oneens zijn. Kijk zelf op de genoemde websites en vorm uw eigen oordeel.

GREENPEACE | SIMULATIE SPEL ENERGIE[R]EVOLUTIE

In dit spel maken de leerlingen vanuit vier rollen (familie, overheid, energiebedrijf en milieuorganisatie) strategische keuzen. Ze kiezen voor een bepaalde actie en leveren hun *actiekaarten* bij de docent in. Hij kan dan laten zien wat de gevolgen voor de 'CO²-meter' zijn. Dit gebeurt in drie ronden.

- + Acties in de eerste en tweede ronde hebben invloed op de gebeurtenissen in het spel. In de derde ronde hebben de acties van de spelers ook invloed op elkaar. Leerlingen moeten dus goed nadenken over de te maken keuzen.
- Uitgangspunt van het spel is dat de opwarming van de aarde 'zo niet door kan gaan'. Dat past natuurlijk bij Greenpeace, maar het roept de vraag op of leerlingen die meer fossiele brandstoffen willen gebruiken het spel ook kunnen winnen.

ANNE FRANK STICHTING | FAIR PLAY

Fair Play is een educatief online-spel gericht op vmbo-leerlingen over discriminatie. In het spel zijn zes jongeren geselecteerd voor een voetbalclinic. Als speler ben je zelf één van de zes jongeren. Je moet tijdens het spel vier keer aangeven wie volgens jou de aanvoerder moet worden. Het spel daagt spelers uit om bewust na te denken over hun eigen handelen: welke keuze maak jij op cruciale momenten? Spelers van *Fair Play* krijgen met hun vooroordelen te maken.

- + Als speler ga je je op een aantal momenten echt afvragen hoe je in zo'n situatie zou handelen. Wat doe je als een teamgenoot van Marokkaanse afkomst bij een disco wordt geweigerd omdat hij sportschoenen aan heeft? Wat doe je als je teamgenoot homo blijkt te zijn?
- Het is wel overduidelijk dat de filmpjes over discriminatie gaan. Leerlingen zouden wel eens in de verleiding kunnen komen om tegen de achterliggende boodschap van de filmpjes in verzet te gaan.

www.eco-schools.nl/images/docenten_De_Energieevolutie.pdf
www.greenpeace.nl/docenten/

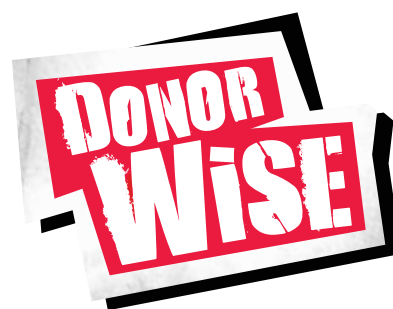
<http://playfairplay.nl/>

ABONNEER U NU OP M&P
VAKBLAD VOOR MAATSCHAPPIJLEER

**VOOR DOCENTEN MAATSCHAPPIJLEER
 DIE WILLEN WETEN WAT ER SPEELT**

Word nu abonnee en krijg M&P dit jaar met 50% korting!
 Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl

NEDERLANDSE TRANSPLANTATIE STICHTING | DONORWISE

DonorWise heeft vijf modules voor de onderbouw en drie modules voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Aan de hand van onder meer filmpjes, ervaringen van leeftijdsgenoten, quizzes en discussieopdrachten komen de biologische, maatschappelijke en persoonlijke aspecten van orgaan- en weefseldonatie aan bod. M&P bekeek het aanbod voor de bovenbouw van havo/vwo. Dat bestaat uit een module over de persoonlijke keuze (donor worden of niet), een module over visies op orgaan- en weefseldonatie en een module gericht op het profielwerkstuk.

- + De website bevat een aantal filmpjes dat inzicht geeft in de dilemma's die rond orgaandonatie bestaan. Dennis Storm praat met jongeren over hun keuze. De test 'Hoe maak jij een keuze' geeft op een leuke manier inzicht in jouw persoonlijke overwegingen die een rol spelen bij de keuze je al dan niet als orgaandonor te laten registreren.
- De relatie met de vakinhoud van maatschappijleer is niet zo groot. In de opdrachten ligt de nadruk sterk op discussie- en schrijfvaardigheden. Als u die vaardigheden bij maatschappijleer wilt trainen, bent u bij Donorwise wel aan het goede adres.

JUST CARE | EERLIJKE HANDEL

Just Care ontwikkelt lesmateriaal voor het voortgezet onderwijs over de armoedeproblematiek. Met Just Care willen de christelijke organisaties Woord & Daad en ZOA een link leggen tussen het leven van jongeren hier en jongeren in ontwikkelingslanden. Het lespakket *Eerlijke handel* (doelgroep vmbo) bestaat uit vier lessen en een afsluitende opdracht. Het bevat traditionele werkbladen met teksten en vragen, maar ook een aantal spelvormen. Het lespakket stelt vragen over afkomst van de kleding die we dragen en de suiker die we gebruiken.

- + De docentenhandleiding geeft aan hoe het materiaal bij verschillende vakken past (aardrijkskunde, economie, geschiedenis, maatschappijleer, godsdienst en Engels). Er kan dus gemakkelijk een vakoverstijgend project aan worden gekoppeld.
- Voor scholen met een niet-christelijke signatuur is het lastig dat er in het materiaal een duidelijke nadruk op het christelijke geloof wordt gelegd. Wellicht is het mogelijk deze nadruk te vermijden door een deel van het lespakket niet te gebruiken.

<http://justcare.nl/lespakketten>

ORGANISATIE: FNV JONG | DE SOLLICITATIEGAME

In dit spel moet een leerling kiezen wat hij of zij aantrekt voor en meeneemt naar een sollicitatiegesprek. Is dat bij een ziekenhuis of winkel iets anders dan bij een advocatenkantoor en wat kun je beter wel en niet zeggen in het gesprek?

- + Het is een leuke manier om het thema Mens & werk op het vmbo of de economische dimensie van burgerschap op het mbo te verlevendigen.
- Soms ligt het wel erg voor de hand wat het goede antwoord is. Bij leerlingen op de wat hogere (v)mbo-niveaus kan dat wellicht demotiveren. ♦

RECENSIES

ANDERS BREIVIK

Een prachtig en zeer aangrijpend boek schreef Asne Seierstad over Anders Breivik, de man die op 22 juli 2011 een einde maakte aan de levens van 77 mensen.

Anders Breivik, een minder gewenst kind, is een buitenbeentje. Andere kinderen vinden hem vaak vreemd, hij maakt niet gemakkelijk vrienden. Zijn vader verbreekt het contact als Anders voor de tweede keer wordt opgepakt voor *taggen*, samen met anderen van een graffiti-scene waarin hij tevergeefs probeert een van de leiders te worden. Hij stopt met *taggen* en start een bedrijf in het vervalsen van diploma's en officiële documenten en verdient daarmee veel geld. Als de grond hem te heet onder de voeten wordt stopt hij ermee. Hij handelt een tijdje in aandelen, waardoor hij veel geld verliest; zoveel dat hij uiteindelijk weer bij zijn moeder moet gaan wonen, met wie hij een gecompliceerde relatie heeft. Hij raakt verslaafd aan het spelen van *World of Warcraft*. Daar lukt het hem wel om een belangrijke leider te worden. Hij leeft als een kluisenaar. Hij bezoekt steeds vaker radicale politieke sites die oproepen om in actie te komen tegen de islamisering van Europa. Het gaat Breivik niet ver genoeg. Hij begint aan een boek dat hij uiteindelijk ook op het internet zal plaatsen. Het is een samenraapsel van citaten en een plan hoe in actie te komen. Seierstad beschrijft uitvoerig de bomaanslag in Oslo en de moordpartij op Utøya. Een rode draad is de opeenstapeling van fouten die door de politie zijn gemaakt. Zo is de politie veel later op het eiland dan had gekund. Breivik belt notabene zelf met de politie om zich aan te geven. Als de politie uiteindelijk op het eiland arriveert, geeft Breivik zich meteen over. Zijn klus was af, zoals hij zou verklaren. Het boek geeft een gedetailleerd beeld van Breivik, van zijn angst voor de islamisering van Europa en Noorwegen. Islamisering die volgens hem in belangrijke mate de schuld was van de sociaal-democraten. Hij ziet zichzelf als een martelaar. Ondanks zijn groothedswaanzin, de door psychiaters vastgestelde narcistische trekken en het totale gebrek aan empathie verklaart de rechtbank hem uiteindelijk toerekeningsvatbaar. *AtW*

Asne Seierstad, *EEN VAN ONS*, Uitgeverij De Geus, Breda 2014, 540 bladzijden

VRIJHEID

In haar nieuwste boek toont schrijfster Naema Tahir de verschillende kanten van het moslima zijn in de westerse wereld.

De islam loopt als een rode draad door de romans van Naema Tahir. De schrijfster werd als kind van Pakistaanse ouders in het Britse Slough geboren en groeide op in een traditioneel moslimgezin. Ze migreerde later met haar familie naar Nederland. In 1984 was Tahir als puber op doorreis van Nederland naar Pakistan. In Dubai zag ze voor het eerst vrouwen in allesbedekkende sluiers. De jonge Pakistaanse dacht dat de vrouwen aan een besmettelijke ziekte leden. Bijna twintig jaar later was ze weer in Dubai. Ze staarde naar een volledig gesluierde vrouw die opeens haar sluijer opsloeg. 'Ze was jong en droeg zachtroze make-up, waarschijnlijk van topmerken', schrijft Tahir. 'Wilde ze mij vertellen dat ze meer was dan welke gedachte ook die ik over haar had?', vraagt de auteur zicht hardop af. Aan de hand van persoonlijke ervaringen en verhalen van moslima's neemt Tahir de lezer mee in een wereld die voor velen onbekend is. Waarom dragen sommige moslima's een hoofddoek, terwijl ze daaronder volledig modern gekleed zijn? Hoe komt het dat moderne vrouwen instemmen met een gearrangeerd huwelijk? Waarom is het ene gearrangeerde huwelijk het andere niet? Waarom kiezen serieuze jonge stellen soms voor een genots-huwelijk, de *nikāh mut'a*? De kernvraag luidt steeds weer: hoe combineer je de islamitische tradities met de moderniteit? Tahir stelt dat veel moslima's niet willen kiezen tussen tradities enerzijds en de moderniteit anderzijds. Met haar boek *Gesluierde vrijheid* breekt Tahir een lans voor jonge moslima's die dagelijks met deze vraag worstelen. Door de wijze waarop Tahir de dilemma's beschrijft en theorie met persoonlijke verhalen combineert is, *Gesluierde vrijheid* een toegankelijk boek voor docenten maatschappijleer die meer over deze strijd willen weten. *IP*

Naema Tahir, *GESLUIERDE VRIJHEID*, Prometheus, Amsterdam, 2015, 141 bladzijden

ONTHULLEND

Oud-Europarlementariër Derk Jan Eppink doet een boekje open over het reilen en zeilen in Brussel en Straatsburg.

Over politiek Den Haag kan iedere docent wel een anekdote vertellen, maar de kennis over het Europees Parlement blijft vaak beperkt tot de instituties. Hooguit valt er iets anekdotisch te vertellen over het afkeurenswaardige declareergedrag van sommige parlementariërs. In *Het rijk der kleine koningen* neemt Derk Jan Eppink de lezer mee naar de vele kamers die het Europees Parlement telt. Eppink werd in 2009 namens de Vlaamse partij Lijst Dedecker lid van de fractie van Europese Conservatieven en Hervormers (ECR). In deze fractie vormen de Britse *Conservatives* de grootste partij. Door zijn journalistieke achtergrond als Brussel-correspondent weet Eppink gebouwen en personen treffend te beschrijven: 'Het halfroond in Straatsburg is klinisch, zo niet zielloos. Parlementsleden zitten in hun ruime, loodzware stoelen, als troontjes voor de kleine koningen en koninginnen'. Menig parlements lid heeft het gevoel een kleine koning te zijn, merkt Eppink elders op. Dat heeft alles te maken met de privileges van Europarlementariërs, variërend van dienstauto's tot het door mogen lopen bij veiligheidscontroles. Daarbij krijgen de ambtenaren en de bodes het zwaar te verduren. In het hoofdstuk *Up in the air*, vernoemd naar de gelijknamige film waarin George Clooney een glansrol speelt, beschrijft Eppink wat het betekent om al reizend door het leven te gaan; in het geval van Eppink niet alleen tussen Brussel en Straatsburg, maar van de Verenigde Staten en Zwitserland naar België en vice versa. Tussendoor gaat het werk gewoon door. *Het rijk der kleine koningen* is geen handboek Europa, maar al lezend doe je de nodige kennis op over hoe het Europees Parlement écht functioneert. Daarmee is het in elk geval een van de meest lezenswaardige boeken over politiek Europa. *IP*

Derk Jan Eppink, *HET RIJK DER KLEINE KONINGEN*, Nieuw Amsterdam, Amsterdam, 2015, 247 bladzijden

MARCUS BAKKER

'Toen een bedelaar in Manhattan voor papa knielde en om z'n almoes smeekte, trok Marcus hem overeind en zei: "Never kneel!". Mijn vader was een verheffer.'

Met deze herinnering van de dochter van Marcus Bakker verklaart Leo Molenaar - die het werk van Bakker in hoge mate lijkt te waarderen - de titel van zijn biografie over Bakker. Molenaar schetst aan de hand van vele bronnen een beeld van het leven van Bakker. Hij beschrijft een man die op zijn eigen wijze politiek bedreef. De kwesties die hierbij aan de orde komen zijn geregeld treffend actueel, zoals de passage over de winning van aardgas in Groningen, 'een wingewest voor Den Haag'. Bakker groeit op in de Zaanstreek, waar de aanhang voor de SDAP in de vooroorlogse tijd het grootst is. Van zijn vader krijgt hij het socialisme - met de drang om mensen te verheffen - mee en van zijn moeder de leesdrang en het optimisme. Hij blijkt een getalenteerd schrijver en zal, als eerste uit zijn familie, naar de universiteit gaan om Nederlands te studeren. De oorlog verandert echter alles. Waar het voorheen bij Bakker om individuele verantwoordelijkheid draaide, vond hij bij het communistisch verzet de verbondenheid, noodzakelijk om de bezetter te kunnen verslaan. De oorlog vormt een keerpunt zijn leven. Na de Tweede Wereldoorlog stelt hij zich ten dienste van de internationale vredesbeweging. Zo ziet hij parallellen tussen de Duitse bezetting van Nederland en Nederlandse bezetting van Indonesië. Hoewel de banden van Bakkers CPN met de sovjetstaten nauw zijn, blijft Bakker kritisch ten opzichte van de machthebbers. Bakker staat voor democratie, voor mensenrechten en voor vrede. Zo veroordeelt hij de inval van de sovjettroepen in Hongarije en staat hij vooraan in de strijd tegen atoomraketten. Een boek, kortom, dat een genuanceerd beeld geeft van de politicus Marcus Bakker tegen de ontwikkelingen van zijn tijd. Voor wie van details houdt zeer leeswaardig en voorzien van vele voor de les interessante verwijzingen. *JD*

Leo Molenaar, NOOIT OP DE KNEIËN, MARCUS BAKKER (1923-2009), COMMUNIST EN PARLEMENTARIËR, Uitgeverij Balans, Amsterdam, 2015, 400 bladzijden

REISGIDS

Politiek saai!? Na het lezen van de reisgids *Binnenhof* van het satirische magazine *De Speld* hoeft dat niet meer.

Menig docent legt politieke processen uit op basis van actuele gebeurtenissen, bij voorkeur een onderwerp dat dichtbij jongeren staat. Dat laatste wil niet zeggen dat enige voorkennis per definitie aanwezig is. Ik las een fragment over de totstandkoming van beleid uit de reisgids *Binnenhof* aan mijn leerlingen voor. Nog nooit werd er zo aandachtig geluisterd en zo enthousiast gereageerd. Ik had het dan zelf ook nog nooit over de *gnoegate* gehad. U waarschijnlijk ook niet. De redacteurs van *De Speld*, die maandenlang toegang tot het Binnenhof hadden, nemen het binnendringen van de vliegbasis Leeuwarden door een gnoe als uitgangspunt. Het gaat om alweer de derde gnoe in twee weken tijd. De media reageren direct en melden dat de minister 'een groot probleem heeft'. Op het ministerie wordt vervolgens door ambtenaren gekeken hoe hierop te reageren. Kan de minister het probleem op zijn voorganger afschuiven? En dan de reactie van politieke partijen. Het CDA beklagt zich over de 'verhuffering van gnoes', terwijl de PvdA verwijst naar een 'bijstandsgnoe die het helemaal niet meer zag zitten'. Een nieuwe wet (de WBBSWBBK) wordt naar de Raad van State gestuurd (is die in strijd met de Flora- en faunawet?), en door de Tweede en Eerste Kamer behandeld om tot slot door de koning en de minister te worden ondertekend. Een beetje flauw? Misschien. Maar om dit soort humor, gecombineerd met de nodige theorie, kan ik wel lachen - en mijn leerlingen ook. In een satirische verklarende woordenlijst komt het Haagse jargon uitgebreid aan de orde, zoals het begrip beleidscyclus: 'Kringloopproces waarin beleid wordt gemaakt in antwoord op een probleem dat is ontstaan door uitvoering van eerder beleid'. Kortom, een heerlijk boekje voor in de klas en op het strand! *IP*

De Speld, BINNENHOF, Uitgeverij Brandt, Amsterdam, 2015, 127 bladzijden

HANDBOEK

Na dertien jaar verscheen er een volledig herziene nieuwe editie van *Journalistieke cultuur in Nederland*.

Het recente vertrek van Juul Paradijs bij *De Telegraaf* had te maken de dalende oplage van de krant, het verlies dat TMG leed en de wijze waarop de hoofdredacteur dit enerzijds en de directie dat anderzijds wilden aanpakken. In de bundel *Journalistieke cultuur in Nederland* schrijft lector Piet Bakker over de gouden twintigste eeuw: in de jaren tachtig en negentig lag de totale oplage van Nederlandse kranten boven de 4,5 miljoen, maar daarna ging het bergafwaarts. In 1975 las de gemiddelde Nederlander nog 2,5 uur per week een krant, maar in 2005 was dit slechts 1,5 uur. In een kader staan de belangrijkste ontwikkelingen rond dagbladen in de periode 1981-2015. Daar word je niet vrolijk van. Er is maar één oplossing: innovatie. In verschillende bijdragen komen uiteenlopende aspecten van de media aan bod. Het gaat daarbij niet alleen om kranten. Zo gaat een interessante bijdrage van politicoloog Kees Brants over medialogica. Hij koppelt soorten honden aan ideaaltypische logica's in de politieke communicatie. Bij de verzuiling hoort het schoothondje, bij de ontzuiling (1970-1990) de waakhond en de periode na 1990 (fragmentatie) associeert hij met de monsterlijke hond Cerberus. Brants plaatst enkele kanttekeningen bij de macht van de media. Zo worden dé media volgens hem al te snel op één hoop gegooid. Bovendien onderscheidt hij diverse soorten macht (aandachtsmacht, agendamacht en framingsmacht) waarbij media niet altijd de boventoon voeren. In bijdragen van andere auteurs gaat het onder meer over burgerjournalistiek, de economische waarde en het veranderende gebruik van media en personalisering van journalistiek. De bundel is rijk aan historische en recente data, voorzien van voorbeelden en contexten. Het boek biedt bovenal inzicht in uiteenlopende ontwikkelingen binnen de vierde macht. *IP*

Jo Bardoel en Huub Wijffels (red.), JOURNALISTIEKE CULTUUR IN NEDERLAND, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2015, 375 bladzijden

PROFIELWERKSTUKWEDSTRIJD

Na een spannend juryberaad zijn de volgende leerlingen tot winnaars van de Profielwerkstukwedstrijd 2015 gekozen:

- Rosa Juffer en Helene Pruyboom (Spinozalyceum te Amsterdam, vwo) met het werkstuk *Actie reactie: een onderzoek naar de reactie van jongeren van 12 tot 18 jaar op gewelddadige televisie*.
- Evalotta Wessel en Erik Korenstra (Emmauscollege te Rotterdam, vwo) met het werkstuk *Indoctrinatie als democratische deugd. Een filosofisch pleidooi voor politieke stellingname en het weigeren van neutraliteit binnen het onderwijs*.
- Kay Segaar, Sarah Lokenberg en Loula Keuss (Vathorst College te Amersfoort, havo) met het werkstuk *Het conflict tussen Rusland en Oekraïne*.

Benieuwd naar de inhoud van de werkstukken en juryrapporten? Kijk dan op www.nvln.nl/wedstrijd. De NVLM feliciteert de winnaars van harte met hun profielwerkstukprijs!

MAATSCHAPPIJLEER 2 OP HET VMBO

De ministerraad heeft ingestemd met een wetsvoorstel dat het systeem van profielen en beroepsgerichte keuzevakken in het vmbo regelt. Dat wetsvoorstel is inmiddels naar de Tweede Kamer gestuurd. De NVLM heeft de leden van de Kamercommissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een brief gestuurd waarin we aandacht vragen voor de positie van maatschappijleer 2 in de nieuwe profielen. Wij pleiten ervoor van maatschappijleer 2 een verplicht profielvak te maken in het profiel *Zorg en Welzijn*; in de kabinetsplannen is het (slechts) een profielkeuzevak. Daarnaast bepleiten we de toevoeging van maatschappijleer 2 aan het profiel *Media, vormgeving en ICT*. Ten slotte vragen we de Kamerleden eens na te denken over een andere naam voor maatschappijleer 2. Op havo/vwo is bij de herziening van de Tweede Fase in 2007 besloten maatschappijleer 2 in maatschappijwetenschappen om te dopen. Als vakvereniging hebben we gemerkt dat die naamsverandering een zeer positief effect heeft gehad: voor leerlingen, ouders én scholen is veel duidelijker geworden dat de twee vakken familie van elkaar zijn, maar qua doel en inhoud sterk van elkaar verschillen. Wij pleiten er daarom voor ook in het vmbo een einde te maken aan de onduidelijke toevoegingen 1 en 2 achter maatschappijleer. De naam maatschappijwetenschappen lijkt ons niet zo geschikt op het vmbo. Het NVLM-bestuur pleit voor maatschappijkunde.

Coen Gelinck

www.nvln.nl

VERDER WEG?

Minister Bussemaker en staatssecretaris Dekker hebben op 29 april een brief naar de Tweede Kamer gestuurd waarin ze de Kamer laten weten hoe het gaat met de versterking van burgerschapsonderwijs. De brief telt in totaal elf kantjes, dus ik ben er even voor gaan zitten. De korte samenvatting van de brief is: een onderzoek, een aantal gesprekstafels met leraren, een project waarbij lesmateriaal voor lerarenopleidingen wordt ontwikkeld, het instrument *schoolontwikkeling burgerschap*, een handreiking waarmee scholen hun basiswaarden kunnen bepalen, een interactief informatiepunt, een onderzoek, een aanvullend onderzoek, een nieuwe burgerschapsmethode en het project 'de transformatieve school'. Daarnaast is aan het Platform #Onderwijs2032 gevraagd om in kaart te brengen welke kennis en vaardigheden nodig zijn om leerlingen te leren volwaardig in een pluriforme democratische samenleving te participeren. Ook is de minister van plan het Examen- en kwalificatiebesluit beroepsopleidingen aan te scherpen wat betreft kritische denkvaardigheden.

U kunt de brief lezen als een uitgestelde reactie op een Onderwijsraadadvies uit 2012 met de titel: *Verder met burgerschap in het onderwijs*. Dat advies had een hoopgevende titel, maar omdat het in de nadagen van het vorige kabinet werd uitgebracht bleef een inhoudelijke reactie van dat kabinet uit. De huidige staatssecretaris stuurde sindsdien verschillende brieven naar de Kamer met de mededeling dat zijn reactie er aan zat te komen. Mijn verwachtingen waren inmiddels dan ook hoog gespannen. Ik geef toe: zulke verwachtingen zijn wellicht wat te politiek naïef voor een docent maatschappijleer. Drie jaar is immers erg lang in politiek Den Haag, dus voldoende tijd om een commissie, of in dit geval een heel platform, op te richten om het onderwijs nog eens op holistische wijze tegen het licht te houden. En ook heel logisch om de versterking van het burgerschapsonderwijs dan op het bordje van dat Platform te schuiven. Zo staat het project versterking burgerschap weer even in de pauzestand. Nu maar hopen dat het advies van het Platform #Onderwijs2032 niet uitkomt in de nadagen van het huidige kabinet. Dan moet blijken of we écht verder zijn met burgerschap of dat vooruitgang nog ver weg is.

Hans Tenmissen

... AAN HET WOORD

EROL ALTIN STELT ZICH VOOR...

OPLEIDING EN ERVARING

'Ik ben in 2007 afgestudeerd in Tilburg voor mijn tweede-graadsbevoegdheid. Ik ben nu als tweedejaars masterstudent bezig om mijn eerste-graadsbevoegdheid te halen. Ik geef tien jaar les, waarvan acht jaar op SG de Overlaat in Waalwijk. Ik geef les in maatschappijleer 1 en 2.'

WAAROM MAATSCHAPPIJLEER?

'Vanwege mijn interesse in de actualiteiten en mijn betrokkenheid bij universele waarden die ons mens maken heb ik voor maatschappijleer gekozen. Maatschappijleer is de basis om universele waarden en normen over te brengen en deze uit te dragen. Ik denk daarbij aan waarden als respect, vrijheid en acceptatie daarvan.'

HET BELANGRIJKSTE OM BIJ MAATSCHAPPIJLEER TE LEREN IS...

'Ik wil dat leerlingen leren tevreden te zijn met wat ze hebben en beseffen dat ze hard moeten werken voor hun idealen. Mijn onderwijsfilosofie is: ik sta achter de leerling, zodat ik door zijn ogen kan meekijken om te realiseren hoe ik die het beste kan onderwijzen om zijn verstand te gebruiken. Leerlingen ontdekken vooral met maatschappijleer hun eigen identiteit en de uniciteit daarvan. Ik wil ze daarom leren om hun uniciteit te uiten met argumenten en ideeën. Ik word gelukkig wanneer ik zie dat ik een leerling heb kunnen *ombuigen*, zodat hij is voorbereid op de samenleving van morgen waarin hij gaat leven.'

THUISITUATIE/ HOBBY'S

'Samen met mijn vrouw Hilal, ons zoontje Merdan (2) en onze kater Google leef ik in Tilburg. Ik houd van baglama spelen (www.erolaltin.com), taekwondo, zaalvoetbal, films/series kijken en lezen.'

DAAN VERHOEVEN STELT ZICH VOOR...

OPLEIDING/ERVARING

'Ik geef sinds 1995 maatschappijleer op de Dalton in Den Haag. Ik heb de postdoctorale lerarenopleiding maatschappijleer aan het IVLOS in Utrecht gevolgd, na een studie Huishoudwetenschappen aan de Universiteit van Wageningen. In de laatste fase van die studie realiseerde ik me dat ik niet beleidsmatig met (gezondheids)voorlichting bezig wilde zijn, maar "met de poten in de klei wilde staan". Onderwijs, dus.'

WAAROM MAATSCHAPPIJLEER?

'In de loop der jaren ben ik ook maatschappijleer steeds meer als beroep gaan zien. Voorheen beschouwde ik mezelf vooral als docent, maar maatschappijleer biedt mij de mogelijkheid om een omgeving te creëren waarin leerlingen aan hun eigen zekerheden durven te twijfelen en om hen telkens weer uit te dagen naar andere vragen en antwoorden op zoek te gaan.'

HET BELANGRIJKSTE OM BIJ MAATSCHAPPIJLEER TE LEREN IS...

'Een les vind ik geslaagd als leerlingen met meer vragen de deur uitgaan dan ze hadden voordat ze de les binnenkwamen. Daartoe neem ik tijdens de les vaak de rol van de duivel aan door hen telkens weer andere vragen te stellen waardoor ze gaan twijfelen aan het antwoord waarvan ze net nog dachten het zeker te weten.'

THUISITUATIE/HOBBY'S

'Ik ben getrouwd met Kirsten en heb twee kinderen die al bijna de leeftijd hebben bereikt dat ik ze les zou kunnen geven (13 en 14 jaar).'

Daan van der Hoek

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

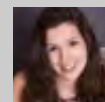
Ivo Pertijs
hoofd-
redacteur

Bas
Banning

Wolter
Blankert

Vera
Boonman

Douwe van
Domselaar

Janet
Duursma

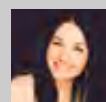
Coen
Gelinck

Daan van
der Hoek

Lieke
Meijs

Dilek
Semur

Margret
Veerman

Anique
ter Welle

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO

RVD, Rineke Dijkstra

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abonnements. Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

ProDemos Binnenhof voor Scholen

U kunt zich weer inschrijven voor de programma's van ProDemos Binnenhof voor Scholen voor het schooljaar 2015/2016. ProDemos biedt scholen een gratis educatieve dag in politiek Den Haag waarbij leerlingen ook de Tweede Kamer bezoeken. De programma's zijn bovendien een leuke aanvulling op het vak Maatschappijleer en Burgerschap.

Over de programma's

- **Onderwijsniveau:** voor alle onderwijsniveaus
- **Duur:** variërend van een paar uur tot een hele dag, docenten kunnen zo zelf kiezen wat het beste bij de klas past
- **Kosten:** gratis
- Een bezoek aan de Tweede Kamer staat altijd op het programma

Voor meer informatie en reserveren:
prodemos.nl/binnenhofvoorscholen

